

ČASOPIS ZA TURIZEM IN KULTURO, JULIJ 2019

Karavanke

Kolesarji na vlak, potem pa na kolo

STRAN 15

Korošci so v začetku junija v programe mobilnosti treh dežel vpeljali novost – kolesarje do kolesarskih poti in nazaj pripelje vlak. Na fotografiji: Kolesarji so na železniški postaji v Beljaku naložili svoja ali izposojena kolesa na kolesarski vlak, ki jih je zapeljal do Trbiža. / Foto: Gorazd Kavčič

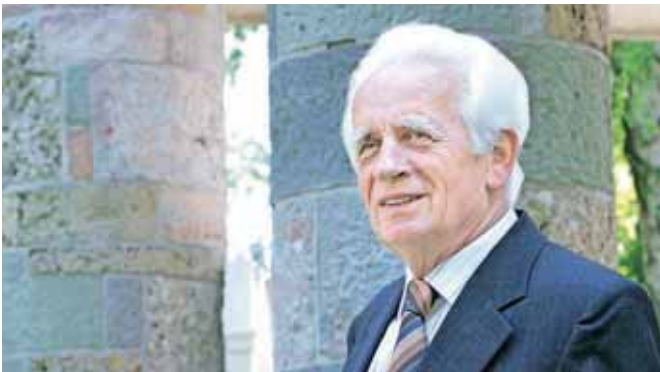
Linhartovo mesto v srcu Dežele.

V Radovljici se je 1756. leta rodil Anton Tomaž Linhart – razsvetljenec, prvi dramatik, začetnik modernega zgodovinskega ... **STRANI 6, 7**

Koroška, neuresničene sanje Karla Mauserja.

Profesor France Pibernik (na sliki) je napisal knjigo o pisatelju Karlu Mauserju, ki je po vojni štiri leta živel na Koroškem. **STRANI 8, 9**

Saj meni ni treba pisati. To je zame luksuz.

Pesnica Mili Hrobath je znana kot avtorica otroških pesmic, letos pa je izdala že tretjo zbirko lirike za odrasle. **STRANI 10, 11**

ANTON JANŠA

Kako je gorenjski kmet postal dvorni čebelar

Anton Janša je slovel po Kranjskem zaradi posebno uspešnega in umnega čebelarjenja, tako da so nanj postale pozorne tudi oblasti. Cesarica Marija Terezija ga je dala poklicati na Dunaj, da bi imel javna predavanja o čebelarstvu.

Miha Naglič

Po prvi in drugi svetovni vojni je večina Slovencev, ki so v svojem življenju zmogli »nekaj več«, to dosegla v Ljubljani. Pred letom 1918 pa so šli običajno najprej čez Karavanke – študirat na Dunaj, potem pa so se vrnili in naredili kariero v enem od slovenskih mest. Nekateri pa so posegli po najvišjih službah in položajih kar v cesarski prestolnici sami. Med temi ima posebno mesto čebelar Anton Janša. Rodil se je pred 285 leti, 20. maja 1734, na Breznici, umrl je 13. septembra 1773 na Dunaju.

Svoj čas sem imel na Dunaju dobra prijatelja in ju večkrat obiskal. Med temi obiski sem s posebnim veseljem raziskoval številne »Med vsemi od Boga ustvarjenimi stvarmi ali živalmi ni nobena za človeka tako pridna in koristna in manjše strežbe ali živeža ali stroškov potrebna stvar kakor čebela.« (Anton Janša)

dunajske znamenitosti. Ne spominjam se več, kako mi je prišla v roke knjižica, ki je bila zame pravi biser. Dunaj in Slovenci njegovi je njen naslov, po zvrsti je turistični priročnik. Izdal jo je leta 1978 Klub Mladje, ki je deloval na Dunaju in v Celovcu. Iz knjižice ni razvidno, kdo je avtor besedil, očitno pa je, da je bil velik poznavalec slovenskih

»pункtov« na Dunaju. Se pravi: materialnih in duhovnih sledi, ki pričajo o Slovenceh, ki so svoj čas delovali v cesarskem mestu in v njem zapustili vidno sled. Pa sem se tudi sam napotil po teh sledeh in ena od prvih poti me je privedla do spominskega obeležja Antonu Janši v dunajskem parku Augarten.

Dunajski pomnik čebelarju

Poiskal sem ga po opisu, ki sledi. »Ko s ceste Obere Augartenstrasse 1 stopimo skozi vhod v drevored in po nekaj korakih pod kostanji krenemo na levo proti parku, skoraj nenadoma stojimo ob spomeniku Antonu Janši. Spomenik sestoji iz reliefa s prizorom iz Janševega delovanja in spo-

na Dunaju) / Zveza čebelar- skih društev za Slovenijo.'

Kako je prišel ta kmet iz vasi pri Radovljici na Gorenjskem, ki ni znal ne brati ne pisati niti nemško, za učitelja na cesarski Dunaj? Verjetno podobno kakor Martin Krpan z Vrha. Slovel je po Kranjskem zaradi posebno uspešnega in umnega čebelarjenja, da so nanj postale pozorne tudi oblasti. Cesarica Marija Terezija, ki si je močno prizadevala za razvoj raznih gospodarskih panog, ga je dala poklicati na Dunaj, da bi imel javna predavanja o čebelarstvu. Janša je na Dunaju sprva predaval v slovenščini, tolmač pa je sproti prevajal poslušalcem oz. slušateljem. Kmalu se je naučil nemščine ter brati in pisati. Leta 1771 je izdal v nemščini Razpravo o rojenju čebel, pri čemer mu je pomagal rojak, znani preroditelj Blaž Kumerdej. V uvodu napovedani celotni nauk Antona Janše o čebelarstvu pa je izdal po njegovi smrti njegov učenec in naslednik Josef Münzburger leta 1775. Cesarica le namreč naročila, naj v vseh čebelar- skih šolah poučujejo po Janševih načelih. Kmalu je izšla češka izdaja, leta 1792 pa slovenska v Celju, ki jo je pripravil župnik Janez Golčnik, verjetno na pobudo zgoraj omenjenega Kumerdeja, okrajnega šolskega nadzor- nika v Celju. Pomen tega genialnega samouka dokazuje tudi dejstvo, da je njegova knjiga doživela leta 1951 še angleško izdajo. Anton Janša se

je pečal tudi s slikarstvom (ne le s slikanjem čelnic ali panjskih končnic). Vendar ga ne zamenjajmo z nekoliko mlajšim umetnikom Lovrencem Janšo, krajinarjem in bakropiscem, rojenim prav tako v okraju Radovljica. Študiral je umetnost in ostal na Dunaju, od leta 1806 naprej je bil profesor za krajinsko risanje na Akademiji. Upodabljal je zlasti motive z Dunaja, iz Alp, Češke in Porenja ... Umrl je na Dunaju leta 1812.«

Predaval in pisal knjige

Anton Janša je postal najprej poklicni čebelar, pozneje pa še učitelj čebelarstva. Svoje znanje je drugim posredoval na dva načina, s predavanji in s pisanjem. Napisal je dve knjigi v nemščini: Razpravo o rojenju čebel (1771) in Popolni nauk o čebelarstvu (1775). Druga je izšla po njegovi smrti, prvo pa je leta 1776 prevedel in dopolnil Peter Pavel Glavar, nekdanji župnik v Komendi. Nadvse zanimivo je prebrati, kako je mojster Janša označil glavni predmet svojega proučevanja in poučevanja – čebele. Berimo: »Čebele (od drugih bečele zavoljo bečanja ali njihovega šumenja in glasu tako imenovane) so vrsta muh, ustvarjene od Boga zato, da s svojo pridnostjo in neutrudnim delom previdijo in oskrbe človeka s potrebnim medom in voskom. Med vsemi od Boga ustvarjenimi stvarmi ali živalmi ni nobena

Anton Janša na znamki, izdani ob 200. obletnici smrti, 1973. Avtor portreta je Božidar Jakac.

za človeka tako pridna in koristna in manjše strežbe ali živeža ali stroškov potrebna stvar kakor čebela.« Skladno s tem temeljnim spoznanjem je Janša učil, da se čebele ne smejo moriti, učil je voziti čebele na pašo, ovrgel nauk, da so troji vodonosci, spoznal, da oplodijo matice v zraku, in še marsikaj.

Svetovni čebelar- ski patron

Od Janševe prezgodnje smrti je minilo skoraj četr- tisočletja (246 let), spomin nanj pa je še vedno živ. Prav

posebno pa je oživel v letu 2018, ko smo prvič obeležili 20. maj kot svetovni dan čebel. Za takega ga je na pobudo Čebelar- ske zveze Slove- nije razglasila Organizacija združenih narodov. In zakaj ravno 20. maja? Zato, ker se je tega dne rodil gorenjski ro- jak Anton Janša, pionir novo- dobnega čebelarstva.

V letu 2019 pa se je zgodilo še nekaj pomembnega. Janšev dunajski spomenik, na katerem je napis nemški, je dobil svoje slovensko dopolnilo. Spomenik je zdaj sestavljen iz treh plošč, vgrajenih v nišo v zidu. Zgoraj je polkro- žni relief, ki prikazuje Janše- vo delo s čebelami, pod njim je najprej stari nemški napis (citiran zgoraj) in pod tem po novem še slovenski. Ta se gla- si: »Anton Janša (*1743 Breznica +1773 Dunaj) / Kranjski kmet in čebelar. Bil je prvi učitelj čebelarstva na čebelar- ski šoli Marije Terezije na Dunaju, ki je učil nakladno čebelar- jenje in prevažanje čebel na pašo. Napisal dve čebelar- ski knjigi in je začetnik moder- nega čebelarstva. / Ob 2. pra- znovanju svetovnega dne čebel Čebelar- ska zveza Sloveni- je in Občina Žirovnica 2019«

Skratka: na rojaka čebelar- ja z Breznice na sončni stra- ni Karavank smo lahko pono- sni vsi Slovenci, Gorenjci pa še posebej.

ČASOPIS ZA TURIZEM IN KULTURO

Karavanke

Urednik **Cveto Zaplotnik**
Odgovorna urednica **Marija Volčjak**
Izdajatelj **Gorenjski glas, d. o. o., Kranj,**
Nazorjeva ulica 1, 4000 Kranj

Priloga Karavanke izhaja v okviru čezmejnega projekta SMART Tourist, ki spada v Program sodelovanja Interreg V-A Slovenija Avstrija 2014–2020; druga številka je izšla 5. julija 2019 kot priloga Gorenjskega glasa številka 53. Naklada: 20 tisoč izvodov, tisk: Delo, d. o. o., Ljubljana – Tiskarsko središče. Karavanke so priložene Gorenjskemu glasu in poslane na izbrane naslove na Gorenjskem in na avstrijskem Koroškem. Distribucija: Pošta Slovenije, d. o. o., Maribor

GORENJSKI GLAS (ISSN 0352-6666) je registrirana blagovna in storitvena znamka pod št. 9771961 pri Uradu RS za intelektualno lastnino. Časopis Gorenjski glas je vpisan v razvid medijev pri Ministrstvu za kulturo RS pod zaporedno številko 324. Ustanovitelj in izdajatelj: Gorenjski glas, d. o. o., Kranj, Nazorjeva ulica 1, 4000 Kranj, direktorica Marija Volčjak, telefon 386 (0)4 201 42 00, e-pošta: info@g-glas.si, spletni časopis www.gorenjskiglas.si. Delovni čas: ob delavnikih od 8. do 16. ure, ob sredah do 17. ure, ob petkih do 15. ure.

Spomenik Antonu Janši na Dunaju: zgoraj relief, pod njim nemški in čisto spodaj od letos še slovenski napis / Foto: Občina Žirovnica

MIKLOVA ZALA

Zgodba o pogumni Korošici

Jure Sinobad, bibliotekar in zgodovinar, je v svoji novi knjigi objavil faksimiliran natis prve knjižne izdaje Miklove Zale in prepis dramatizacije te zgodovinske povesti. Letos namreč mineva 135 let, kar je Jakob Sket kot prvi na papir zapisal ljudsko pripoved o pogumni Korošici. Četrto stoletja kasneje je delo dramatiziral njegov v Radovljici živeči rojak Jakob Špicar; prvi so ga tri leta zatem uprizorili jeseniški gledališčniki.

Marjana Ahačič

Knjigo je avtor Radovljčan Jure Sinobad posvetil koroškim Slovenkam in Slovencem, ki so, kot je zapisano v posvetilu, skozi stoletja uspeli ohraniti svoj jezik, vero in običaje. V knjigi, izdani v samozaložbi, je objavil faksimiliran natis prve knjižne izdaje dela iz leta 1884 ter prepis rokopisa dramatizacije te zgodovinske povesti. Delo bogatita avtorjeva izčrpna spremna beseda in komentar obeh zapisov, pa tudi izvirna grafična oprema, ki temelji na risbi Miklove Zale akademskega slikarja Franceta Godca, ki je bila objavljena v podlistku časopisa Slovenec med drugo svetovno vojno, in uporabi elementov grafične rešitve Ivana Pengova za naslovnico sedme izdaje Sketove Miklove Zale.

Znamenje slovenstva

Miklovo Zalo, priljubljeno ljudsko pripoved, je Jakob Sket kot prvi na papir zapisal leta 1884, za gledališče jo je leta 1907 priredil na Koroškem rojeni in v Radovljici živeči gledališčnik Jakob Špicar. Delo so pred 110 leti prvič uprizorili na Jesenicah. »Miklova Zala v Špicarjevi priredbi je od takrat doživela na stotine uprizoritev na različnih odrih, v dvoranh in na prostem, doma in po svetu. Predstava je postala nekakšno prepoznavno znamenje slovenstva, saj je s svojim sporočilom in izjemno pripovedno močjo

nevsiljivo budila narodno zavest številnih od matičnega naroda odrezanih Slovencev. Tako ostaja še danes,« pravi avtor.

Povest o pogumni koroški ženi

»Čas je zlagoma in stano vitno, kakor srebrno-modrikasti tok reke Drave, vrezoval svoje sledi v tiho koroško zemljo. Oblikoval je pokrajino in njene ljudi, a dogajalo se je, da je naraslo vodovje zgodovine preplavilo bregove in se kruto zneslo nad njimi. Taka zgodovinska povodenj je nastopila v drugi polovici 15. stoletja, ko so slovenske dežele hudo prizadeli turški vpadi. Največji slovenski pesnik še štiri stoletja po teh dogodkih ni pomnil hujših nadelog, kot sta bila "boj Vitovca in ropanje Turčije", je v uvod v svoje novo delo, tretje v seriji knjig Svet Miklove Zale, zapisal Jure Sinobad. Tako opisuje čas, v katerega je postavljeno dogajanje v povesti Miklova Zala. »Trpljenje človeka obrusi, zato v najtežjih časih nastajajo najlepše zgodbe. Taka je tudi ljudska povest o Miklovi Zali, pogumni koroški ženi, ki se je po sedmih letih turške sužnosti vrnila v domačo vas,« izjemno priljubljenost ljudske zgodbe, temelječe na resničnih zgodovinskih dejstvih, pojasnjuje Jure Sinobad.

Letos mineva 135 let, odkar je pri celovški Mohorjevi družbi tudi v knjižni obliki izšla povest, ki jo je literarno

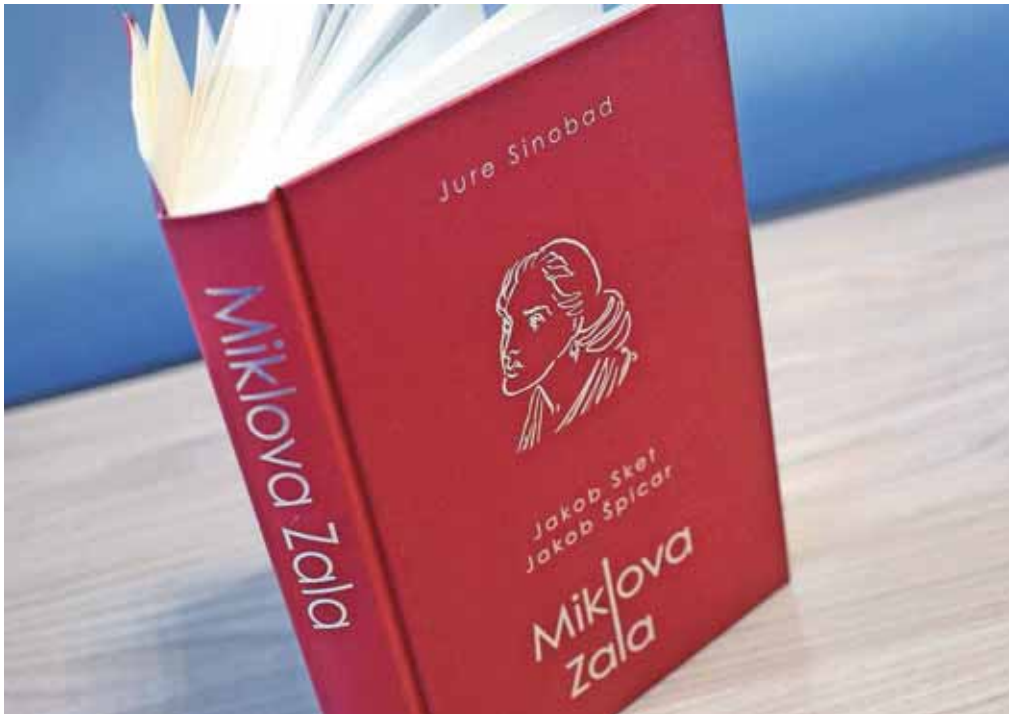
obdelal in zapisal Jakob Sket. Prav takrat se je v Skočidolu, le 15 kilometrov stran od vasi, kjer še danes stoji hiša, v kateri je mladost pred pol tisočletja preživljala resnična Miklova Zala, rodil Jakob Špicar. To je mož, ki je priljubljeno ljudsko povest četrto stoletja po prvi knjižni izdaji dramatiziral in omogočil njeno postavitev na gledališke odre.

Podoba zvestobe domu

»Njegovo dramatizacijo so ljudje sprejeli za svojo iz istih razlogov kot Sketovo povest,« pojasnjuje Jure Sinobad. »Oba sta ostala zvesta duhu ljudskega pripovedništva in pristno naslikala Zalo kot podobo zvestobe domu, podobo tisočih, ki so zaradi te zvestobe trpeli.« Sinobad navaja, da so bile uspešne uprizoritve Špicarjeve igre pravi ljudski praznik, saj so se jih ljudje množično udeleževali. »Običajno so jih izvajali kar na prostem, dvorane so bile v tistem času enostavno premajhne za vse, ki so si jih želeli ogledati,« opisuje.

Slikoviti prizori iz življenja Turkov

Miklovo Zalo so – sicer večinoma po Sketovi predlogi – kasneje dramatizirali še nekateri drugi avtorji, med njimi Marko Bajuk leta 1923, Davorin Petančič leta 1935 in Fran Žižek leta 1953. »Jakob Špicar je svojo dramatizacijo razgibal s slikovitimi prizori svatovanj,

Ljudsko pripoved Miklova Zala je prvi zapisal in objavil Jakob Sket pred 135 leti. Izdajo hrani Koroška osrednja knjižnica dr. Franceta Sušnika na Ravnah, prav tako kot rokopis dramatizacije Miklove Zale, delo Jakoba Špicarja. Faksimile Sketovega zapisa in prepis Špicarjevega rokopisa je z bogato spremno besedo in izčrpnim komentarjem v svoji novi knjigi objavil Jure Sinobad. / Foto: Gorazd Kavčič

eksotičnega turškega tabora in sultanovega harema v Carigradu. Špicar se je edini od dramatizatorjev posvetil Turkom in njihovim običajem. Opisal je turški taborn pred napadom, v igro je vključil dialoge med Turki, turške izraze, vzklike in citate iz Korana. Njegovi Turki niso zgolj krvoločni roparji, temveč jim pripiše tudi nekaj viteštva,« posebnost Špicarjeve dramatizacije opisuje Sinobad.

Prvič na odru na Jesenicah

Prvi pa so Miklovo Zalo na oder postavili igralci Gledališkega odseka jeseniškega Sokola, in sicer 28. februarja 1909 v dvorani pri Jeleni na Savi.

Krstni uprizoritvi je čez teden dni sledila druga, prav tako na Jesenicah, takrat že za koroške Slovence, dobro leto po jeseniških uprizoritvah si je predstava utrla pot tudi na osrednji slovenski oder. Konec marca 1910 so jo uprizorili v Deželnem gledališču v Ljubljani. Prva velika koroška uprizoritev Špicarjeve Miklove Zale pa je bila maja 1911 v Celovcu.

Kot pravi Sinobad, Miklova Zala še danes ostaja prepoznavnoznamenjeslovenstva. »Svet se vse hitreje globalizira in bolj kot se globalizira, bolj oživljajo različni domoljubni in narodnoobrambni

pogledi, ki skupaj z zavze manjem za tradicionalne vrednote hitro preraščajo lokalne okvire. Zato ni nič čudnega, da izvirno sporočilo Špicarjeve priredbe Miklove Zale postaja vse bolj aktualno in bo v prihodnosti le še pridobivalo svojo moč in vpliv,« je prepričan.

Izjemna likovna oprema

Sinobad je knjigo tudi oblikoval in likovno opremil. Pri tem se je naslanjal na grafične rešitve Ivana Pengova, ki je avtor naslovnice sedme izdaje Sketove Miklove Zale iz leta 1951, avtorju posebej ljubepa so ilustracije, ki jih je za podlistek v časopisu Slovenec v času druge svetovne vojne ustvarjal akademski slikar France Godec. Tako le pravi: »Eden od predmetov, ki so zaznamovali leta mojega otroštva, je bil album, v katerega je moja pokojna mati dala zvezati časopisne izrezke s Sketovo Miklovo Zalo, ki je od marca do oktobra 1942 izhajala v časopisu Slovenec. Mama je takrat dopolnila 18 let in Sketova zgodovinska povest ji je bila v tolažbo in oporo v letih med vojno, ki so bila v Begunjah na Gorenjskem še posebej težka.«

Podlistek so začeli objavljati marca 1942, zadnje od 169 nadaljevanj je izšlo oktobra istega leta. Vsako

nadaljevanje je vsebovalo tri stolpce, med katerimi so bile oštevilčene tri Godčeve ilustracije. »Podlistek je tudi po zaslugi Godčevih imenitnih ilustracij doživel velik uspeh med bralci. Zalina zgodba je bila v letih vojnih preizkušenj še posebej aktualna. Ljudem je sporočala, da je izdaja lastnega naroda zavrženo dejanje, in jim vplivala upanje, da bodo po dolгих letih sužnosti ponovno svobodni na svoji zemlji,« pravi Sinobad, ki je slikarju Godcu v čast in spomin grafične elemente iz njegovih risb uporabil pri likovni opremi knjige.

Rod Miklove Zale

Miklov rod, ki že stoletja gospodari na Miklovi domačiji v Svatnah, skrbno ohranja spomin na svojo znamenito prednico Rozalijo (Zaliko) Mikel, še piše Sinobad. »Domačija je obnovljena v prvotni obliki in pred njo še vedno stoji mogočna lipa. Serajnikove domačije, kamor se je v Sketovi povesti omožila Miklova Zala, ni več. Miklovi so na hišo pritrčili ploščo in nanjo zapisali, da je bil to dom njihove Zale. To so storili sami, ker so ponosni na zgodovino svojega in slovenskega rodu na Koroškem. V družini je še vedno živ običaj, da se ena od hčera v vsaki generaciji imenuje Zala.«

Na predstavitev knjige v prostore knjižarne Mohorjeve družbe v Celovcu prejšnji teden so prišli tudi potomci Mikljevih iz Svaten v Rožu ter Mirjana Vevar, vnukinja Jakoba Špicarja iz Mežice. / Foto: Gorazd Kavčič

TURISTIČNI VODNIK

Po rožanskih poteh in vaseh

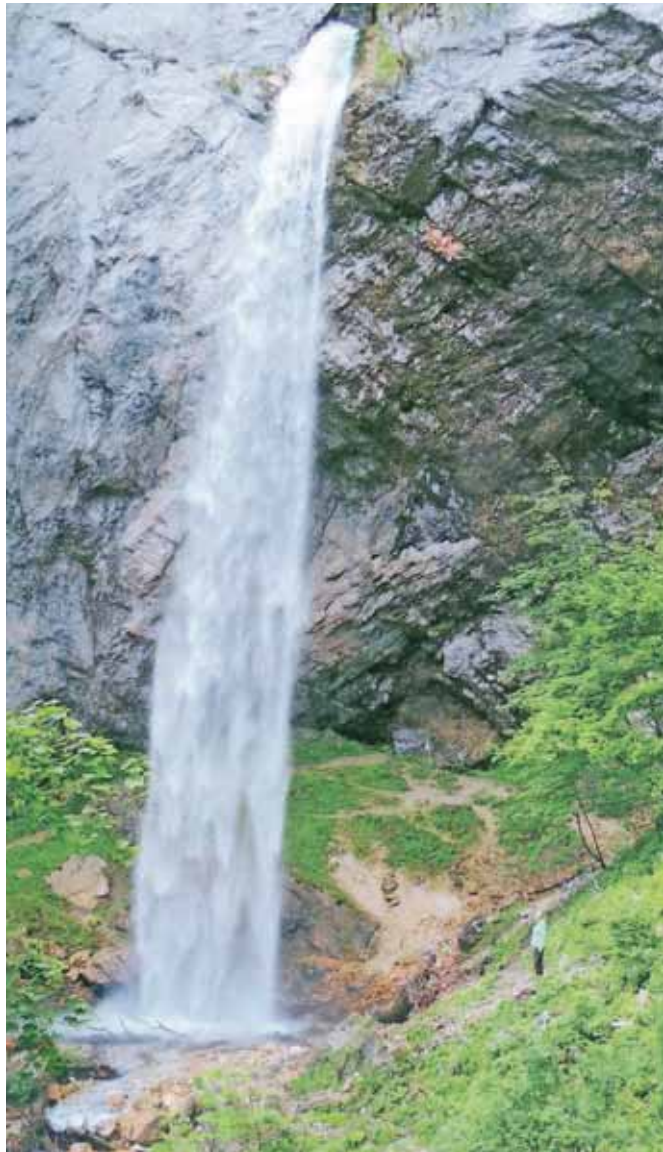
Južna Koroška je bogatejša za nov kulturnozgodovinski in turistični vodnik. Celovška Mohorjeva je izdala v slovenščino prevedeni in dopolnjeni vodnik Popotnik po Rožu.

Jože Košnjek

Konec maja sta na Slovenski matici v Ljubljani predsednik Kluba koroških Slovencev v Ljubljani Janez Stergar in ravnatelj Mohorjeve iz Celovca dr. Karel Hren predstavila knjižno novost: v slovenščino preveden in dopolnjen kulturno-zgodovinski in turistični vodnik Popotnik po Rožu. V nemščini ga je leta 2014 napisala strokovnjakinja za komuniciranje in oglaševanje Tatjana Gregoritsch, ki slovensko ne zna, se pa zaveda slovenskih korenin svoje rodbine. Živi v Škofičah ob Vrbskem jezeru (Schieflingu am See), pred tem pa je žive-la na Dunaju in v Podjuni na Koroškem, občasno pa tudi na Finskem, v Nemčiji in v Veliki Britaniji. Od leta 2006

naprej, ko je Koroška njen dom, ne zdrži doma. Vleče jo v naravo, na lažje in tudi na zahtevnejše pohode. O krajih, ki jih obišče, želi zvedeti čim več. Zato je tudi tisto, kar napiše, doživeto. Tako je nastal tudi vodnik Popotnik po Rožu, najprej v nemščini, letos pa še v slovenščini. Vse kraje, o katerih piše, in vsa pota, ki jih priporoča, je tudi sama prehodila. Zato ne preseneča, da je bila knjiga na Koroškem pozitivno sprejeta, je povedal na njeni predstavitvi Janez Stergar. Dr. Karel Hren pa je slovensko izdajo vodnika po Rožu ocenil kot obogatitev dosedanje tovrstne ponudbe, saj nas po Koroškem že vodi Janko Zerzer s knjigo Po koroških poteh, pa kulturno-zgodovinski vodnik Popotnik po Zilji, pa

Pogosta so ugibanja, po čem se imenuje Rož. S kakršno koli Rožno dolino nima nobene povezave. Imenuje se po starodavnem središču in enem od najstarejših naselij tega dela dežele, kraju Rožek ali nemško Rosegg v bližini Vrbskega jezera.

Podkanjski slap nad Galicijo / Vir: knjiga Popotnik po Rožu

Mag. Tatjana Gregoritsch iz Škofič pri Vrbskem jezeru, avtorica dopolnjene slovenske izdaje svojega vodnika Popotnik po Rožu. / Foto: I. Bolesch

zapisi Štefana Singerja in zadnja leta dvojezični zemljevidi starih hišnih in ledinskih imen, ki so jih že izdale nekatere občine v Rožu. V zakladnico popisovanja Koroške v slovenščini je svoj dar prispeval tudi dr. Karel Hren sam s svojo potopisno knjigo Grape in vrhovi. Je pa na predstavitvi slovenske izdaje Popotnika po Rožu ošvrknil nekatere tudi uradno dvojezične občine v Rožu, ki so bile pri nemški izdaji leta 2014 bolj radodarne kot pri letošnji slovenski.

Od Galicije do Bekštajna

»Na vsakem koraku naletimo na spominska obeležja, spomenike in razvaline, v kamen spremenjene spomine – brez zgodovine ni nobene prihodnosti. Rož je bil vedno obmejna dežela. Skozi gozdove so vodile tihotapske steze, nevidne potke s skrivališčem odpora, gore so bile prepredene z vojaškimi potmi, stezami to-vornikov, rimskimi cestami in romarskimi potmi,« je zapisala v uvodu svoje knjige njena avtorica Tatjana Gregoritsch. »Rož – dolina bolečin: devet turških roparskih pohodov, francoska zasedba in dve svetovni vojni v zadnjem stoletju so zaznamovali in razdelili ljudi. Brez slovenščine je dostop do te pokrajine možen le z ene strani,« dodaja avtorica.

Svoje popotovanje po Rožu začelja na njegovem

Knjiga Popotnik po Rožu je najlažje dosegljiva v Mohorjevem knjižnem središču v Celovcu v Mohorjevi hiši. Kulturno-zgodovinski in turistični vodnik ni le pripoved o naravnih posebnostih rožanskih krajev, o katerem piše knjiga, ampak tudi o osebnostih, ki so zaznamovale in še zaznamujejo dolino ob Dravi med Karavankami in Gurami, od pesnikov in pisateljev, organizatorjev kulturnega in verskega življenja do politikov.

vzhodnem robu, pri Podkanjskem slapu (Wildensteiner Wasserfall) v občini Galicija, ki je s 54 metri padca najvišji slap v Evropi. Popotnik je nato povabljen na spoznavanje posebnosti občine Šmarjeta v Rožu (St. Margareten im Rosental), v kateri slovenščina vedno bolj izginja, in Borovelj (Ferlach), ki je najjužnejše avstrijsko mesto in glavno mesto Roža. Nekaj posebnega sta bližnji Slovenji Plajberk s slikovito ledeniško dolino Poden (Bodental) in Ljubelj s starim mejnim prehodom. Tatjana Gregoritsch nato nadaljuje svoje potovanje po Rožu v najbolj slovenski občini na Koroškem

Sele (Zell), v skoraj povsem nemški občini Žihpolje (Maria Rain) in v občini Kotmar vas (Koetmannsdorf). Na Kotmaro vas meji dvojezična občina Bilčovs (Ludmannsdorf) z izrazito usmeritvijo v turizem, kar velja tudi za občino Hodiše (Keutschach) in za njena vedno bolje obiskana jezera. Proti zahodu Koroške je po Hodišah naslednja na vrsti domača vas avtorice rožanskega vodnika Škofiče ob Vrbskem jezeru ali Schiefling am Woerthersee, od koder je popotnik povabljen k reki Dravi, v občini Bistrica v Rožu (Feistritz im Rosental), Šentjakob v Rožu (St. Jakob im Rosental) in Rožek (Rosegg). Potovanje

po Rožu Tatjana Gregoritsch sklene v občini Bekštajn ob Baškem jezeru (Finkenstein am Faaker See).

Vabilo na pohodniške poti

Tatjana Gregoritsch v svojem vodniku predlaga bralcu pohode po 26 izbranih poteh, ki vodijo mimo posebnosti Roža in jih je sama tudi prehodila. Objavljena je tudi dvojezična karta južnega dela Koroške. Tako nam v občini Galicija predlaga ne preveč zahteven vzpon do Podkanjskega slapu, v občini Borovlje obisk doline Poden in vrha Ljubelja, v občini Sele pa hojo do Hajnževega grabna z žagami in mlini, do koč pod Košuto in do romarske kapelice na Sedica. V Žihpolju je popotnik vabljen na pot škofa Paulitscha, ki je bil rojen v tem kraju in je slovenskega rodu, v Kotmari vasi pa so Ovčičeve kapele. V Bilčovsu med drugim priporoča hojo do Srečapeči in slapa v Kovičah, v Hodišah pa hojo okrog jezer in vzpon na Jedvovco z razglednim stolpom. V Škofičah je popotnik povabljen na Turje in na Jerberk, v Bistrici v Rožu pa je nekaj posebnega spoznavanje vasi Sveč, kjer so doma Einspielerjevi oziroma Inzkovi. V občini Šentjakob so nekaj posebnega slapovi v Medjem dolu, v Rožeku krožna pot okoli gradu, v Bekštajnu pa hoja v podnožje Jepe oziroma Kepe po naše.

VAS SVEČE V ROŽU

Kjer solistka svetovnega slovesa poje v domačem cerkvenem zboru

Sveče so kraj, v katerem se je rodil eden izmed soustanoviteljev Mohorjeve družbe, in kraj, ki je še danes poln umetniške energije. Pa lepe so Sveče tudi še.

Bojan Wakounig

V zadnjem tednu meseca julija Sveče v Rožu na Koroškem vsako leto zaživijo s posebnim čarom. Že blizu štirideset let Slovensko prosvetno društvo Kočna v tistih dneh vabi umetnike iz širšega prostora, imenovanega tudi Alpe-Jadran, na mednarodni Slikarski teden. Tudi letos bo tako, ko bodo likovni umetniki ustvarjali vsem na očeh – bistvo slikarskega tedna je namreč tudi, da lahko obiskovalci in opazovalci stopijo v neposreden dialog z ustvarjalci, doživljajo potek nastajanja slik, skulptur ali inštalacij in s tem umetnost občutijo kot nekaj bližnjega, neodtujenega.

Osišče slikarskega tedna je Vrbnikova domačija z galerijo Gorše. V njej si je slovenski likovni ustvarjalec France Gorše (1897–1986), ki je v Zagrebu študiral pri slovitem hrvaškem kiparju

Ivanu Meštroviču, po vrnitvi iz Združenih držav Amerike leta 1973 uredil domovanje. Dogodki slikarskega tedna, od odprtja do koncertov in slovesnega zaključka, se tako vrstijo sredi zapuščine v Sodražici pri Ribnici rojenega umetnika. Na vrtu Vrbnikove domačije, neposredno ob sveški cerkvi sv. Lamberta, so razstavljeni tudi Goršetovi doprsni kipi pomembnih osebnosti iz koroške slovenske zgodovine. Med njimi se najde tudi kakšen rojak iz Sveč.

Med newyorško Met in Svečami

V Svečah se je namreč v hiši pri Pregleju rodil duhovnik, publicist in predstavnik Slovencev v koroškem deželnem zboru Andrej Einspieler (1813–1888), skupaj z Antonom Martinom Slomškom in Antonom Janežičem leta 1851 soustanovitelj Mohorjeve družbe. Tiste družbe torej, o kateri je Prežihov Voranc

dejal, da je »slovenski narod učila brati«. Tudi Prežiha je Gorše upodobil na vrtu Vrbnikove domačije.

Med pomembnejši iz slovenske preteklosti na Koroškem, med njimi sta na primer fizik svetovnega pomena Jožef Štefan ali pesnica Milka Hartman, je upodobljen tudi Valentin Inzko, ki si je na koroški škofijski sinodi leta 1972 pridobil velike zasluge za prizadevanja za spravo med slovenskimi in nemškimi katoličani na severni strani Karavank. Njegov sin je Zdravko Inzko, sicer z uradnim imenom Valentin, visok diplomat, bivši veleposlanik Avstrije v Sloveniji in danes visoki predstavnik mednarodne skupnosti v Bosni in Hercegovini.

Zdravko Inzko živi v Svečah še danes, z njim pa njegova soproga, mezzosopranistka svetovnega slovesa (pela je tako v newyorški Metropolitanski operi (Met) kakor v Dunajski državni operi) Bernarda Fink - Inzko, rojena slovenskim staršem v argentinskem Buenos Airesu. Kadar je doma, poje v Svečah v cerkvenem zboru. V isti vasi živi tudi Inzkov bratranec, džezovski glasbenik Tonč Feinig, ki je na slovenski sceni znan po sodelovanju z Vladom Kreslinom, nasploh pa cenjen kot izvrsten pianist. Feinigov bratranec pa je Štefan Feinig, literat s Koroškega, ki ustvarja tako v slovenskem kakor v nemškem jeziku in ki – kadar se ustavi med svojimi popotovanji – domuje v Svečah.

Predsednica Slovenskega prosvetnega društva Kočna Alenka Weber (v sredini) leto za letom organizira mednarodni Slikarski teden v Svečah.

Zdravko Inzko: »Boleča točka je tudi izumiranje moje vasi, ki nima več niti ljudske šole, niti trgovine, niti dvajset poklicev, ki jih je imela nekoč. Proti temu se skušam borovati z načrtom majhne galerije, vaškega in identitetnega muzeja in ob nedeljah – ko sem doma – z igranjem na orgle pri sveti maši.«

Vse polno muzejev

Vas je sicer znana tudi po svojem dokaj ohranjenem zgodovinskem jedru, ki se razteza ob potoku. Po vsej vasi pa so na prostem postavljene kovinske skulpture – Sveče se namreč ponašajo s Kovaškim muzejem. In poleg tega še z Muzejem parkljev ter Muzejem vrtnic – prav tam je letos slovenska koroška umetnica Tanja Prušnik predstavila letošnjo vrtnično servieto. To je vsako leto na novo oblikovana umetniška servieta, ki jo ponujajo gostišča v občini Bistrica v Rožu, katere del so tudi Sveče. In za piko na i imajo Sveče tudi še izdelovalnico mil, v kateri Ivana Weiss - Stefaner pripravlja kozmetiko na naravni osnovi.

Kljub vsemu naštetemu diplomat Zdravko Inzko obžaluje korenite spremembe na vasi, kakor jih je opisal v predgovoru kulturno-zgodovinskega turističnega vodnika Popotnik po Rožu, ki ga je avtorica Tatjana Gregoritsch letos izdala pri celovški Mohorjevi založbi. »Boleča točka je tudi izumiranje moje vasi, ki nima več niti ljudske šole,

niti trgovine, niti dvajset poklicev, ki jih je imela nekoč. Proti temu se skušam borovati z načrtom majhne galerije, vaškega in identitetnega muzeja in ob nedeljah – ko sem doma – z igranjem na orgle pri sveti maši.«

Viden ukrep za ohranitev kulturne dediščine kraja je bila tudi akcija SPD Kočna za izdajo zemljevida s slovenskimi ledinskimi imeni v Svečah in v okolici ter z namestitvijo tabel na hišah z domačimi hišnimi imeni – ki so seveda vsa slovenska.

Pojdam v Rute na Mačenski vrh

Sveče, ki so vpete med južnim bregom reke Drave in severnimi pobočji Karavank, so postaja ob čedalje bolj priljubljeni Dravski kolesarski poti, kakor tudi izhodišče za potepanje po okoliškem gorovju. Najbližji je Mačenski vrh, na katerega je iz Sveč okoli štiri ure vzpona. Lažji, krajši in nič manj lepši vzpon na goro pa je iz Rut.

Iz tistih Rut namreč, ki jih opeva ljudska pesem Pojdem v Rute in ki so jih na

slovenskih zemljevidih zaradi nemškega poimenovanja Barental (Bär – medved) popačili v Medvedji dol. Toda Rute so Rute. In pika.

Dostop do njih je po cesti z Bistrice v Rožu. Po šestih kilometrih je pri Jožofu, po nemško Stouhütte, na 960 metrih nadmorske višine majhno parkirišče. Od tam pot s številko 603 v dobrih dveh urah vodi na 1691 metrov visoki Mačenski vrh, ki navdušuje z izjemno panoramo (pa že na poti navzgor se je oko moglo dobesedno do sitega napasti). Pred obiskovalcem se razgrne dolina Rož z zajezeno reko Dravo na sredi, za njo so Gure, za njimi pa sledi Celovška kotlina. Na severu se kažejo Krške Alpe, na severozahodu kompletna ogrlica Visokih tur s tritisočaki in z Velikim Klekom (3798 metrov) na vrhu. Na jugu pa se bohotijo severna ostenja Karavank – od Obirja in Košute do Stola in Jepe, kakor na Koroškem imenujejo Kepo. Pot tehnično ni zahtevna, zaradi strmine v vršnem delu pa zlasti pri sestopu zahteva pozornost. Je pa taka, da je preprosto rečeno: lepa.

Na vrtu Vrbnikove domačije je umetnik France Gorše upodobil znamenite Slovence na Koroškem.

KULTURA IN TURIZEM

Linhartovo mesto v srcu Dežele

V Radovljici, središču Dežele, kot tudi rečemo gorenjski ravnini med Savo in Karavankami, se je pred nekaj več kot četrto tisočletja rodil Anton Tomaž Linhart, slovenski intelektualca in razsvetljenec, prvi dramatik, začetnik modernega slovenskega zgodovinskega in visoki državni uradnik.

Marjana Ahačič

Da je Radovljica Linhartovo mesto, je čutiti na vsakem koraku. Po znamenitem rojaku, ki se je pred dobrimi 250 leti rodil v starem mestnem jedru, se imenujejo osrednji trg v starem mestnem jedru, ulica, kulturna dvorana, osnovna šola pa tudi pevski zbor, priznanja občine, celo kavarna in seveda nova osrednja knjižnica, ki odpira prvi pogled na sodobno Radovljico.

Anton Tomaž Linhart je bil rojen v Radovljici 11. decembra 1756, njegov rojstni dan je že več kot dvajset let tudi občinski praznik. Osrednji spomenik intelektualcu, razsvetljencu, prvemu slovenskemu dramatik in začetniku modernega slovenskega zgodovinskega in visoki državnemu uradniku v

tedanji mogočni avstro-ogrski državi stoji nasproti Ekonomske gimnazije in srednje šole ob Gorenjski cesti. Ima obliko odra in knjige, v kateri je izrezana Linhartova podoba.

Spoznavanje Linhartovega življenja in dela je najbolje začeti z obiskom Mestnega muzeja v Radovljiški graščini, kjer so pred dobrim desetletjem postavili razstavo o slovitem Radovljičanu z naslovom Zdaj premišlujem o tem, kako bi mogel postati znan. Razstavo je v sodelovanju s Slovenskim gledališkim muzejem zasnovala tedanja direktorica radovljiških muzejev Verena Štekar Vidic, zdaj pa zanjo skrbi Katja Praprotnik, kustosinja Mestnega muzeja.

»Anton Tomaž je bil edini od otrok v družini, ki ga je oče, Čeh po rodu, lahko

poslal v šole. Začel je v Radovljici, nato nadaljeval v jezuitski gimnaziji v Ljubljani in kasneje odšel na Dunaj, kjer je študiral, da je lahko postal državni uradnik,« pojasni Praprotnikova in doda, da se je mladi Linhart prav na Dunaju navzel naprednih razsvetlenskih idej.

»Ko se je vrnil v Kranjsko, je bil nekaj časa šolski nadzornik. Zanimivo: Nadzoroval je celo svojega nekdanjega učitelja v Radovljici, Janeza Eša. Vemo, da ni bil povsem zadovoljen z njegovim delom, zato ga je poslal na dodatno izobraževanje v Ljubljano!«

Kasneje je dobil službo tajnika deželne vlade; bil je prvi Kranjec meščanskega rodu, ki je prišel tako visoko po uradniški lestvici. To mesto je bilo namreč do tedaj rezervirano za plemstvo. Kot še

Njegovo prvo književno delo je pesniška zbirka Blumen aus Krain (Cvetje s Kranjskega), po njem je napisal tragedijo Miss Jenny Love, Županova Micka, priredba nemškega dela Podeželski mlin, je prva slovenska komedija, po Figarovi svatbi je nastal Ta veseli dan ali Matiček se ženi.

pravi kustosinja, je bila izjemnost Antona Tomaža Linharta tudi v tem, da je imel za tiste čase izjemno široko znanje. »Ob vsem, kar je delal, pisal, je prav to izjemno znanje in prizadevanja, da bi ga širil med druge, tisto, kar mene osebno pri Linhartu najbolj fascinira.«

O njegovem zasebnem življenju vemo zelo malo, še pove Katja Praprotnik. V ljubljanski knjigi porok piše, da se je poročil z Jožefo Detela, leta 1769 rojeno Ljubljanko iz ugledne družine, ki je bila znana kot lastnica gostilne oziroma hotela. V rojstni knjigi ljubljanske stolnice sta

zabeleženi rojstvi obeh Linhartovih hčera: Sophie Antonia je bila rojena leta 1788, njena sestra Maria Amalia se je rodila tri leta kasneje.

Linhart je pod gradom v Ljubljani, na današnji Strelški ulici, dobil v last posest, kjer sta z ženo začela graditi hišo. Na žalost mu je v času gradnje velike hiše s tremi poslopji počila aorta; umrl je julija 1795, pokopan pa je bil na pokopališču pri cerkvi sv. Krištofa, kjer je danes Gospodarsko razstavišče. Vdova Jožefa je imetje že kmalu po moževi smrti dala na dražbo in ga leta 1798 tudi prodala po nizki ceni 600 goldinarjev.

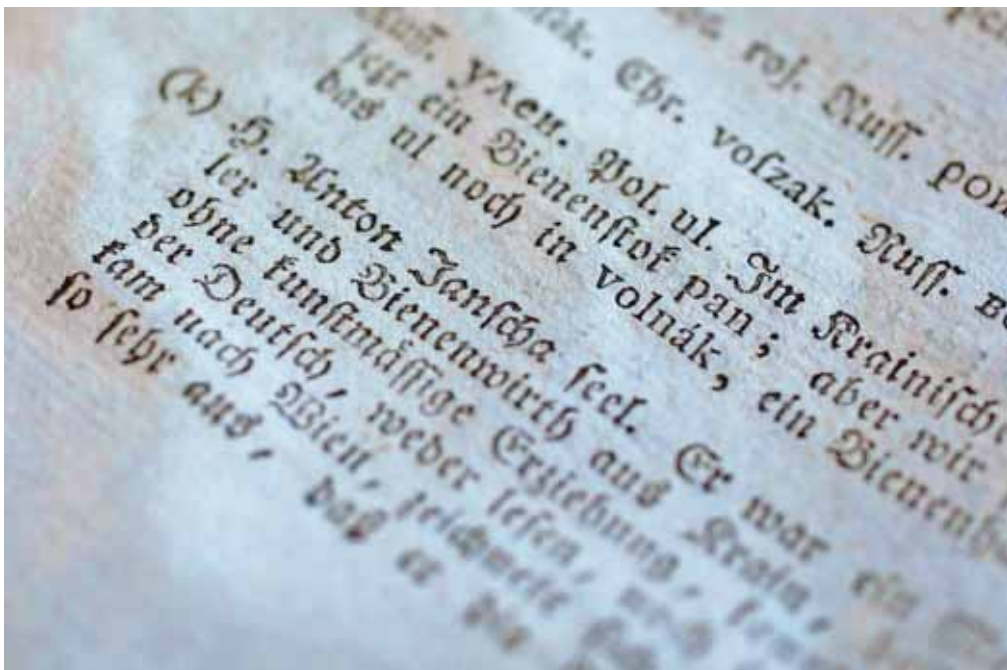
Vdova se je nato s hčerama preselila na Dunaj in še do nedavnega je veljalo, da se je tam za njimi izgubila vsaka sled. A prispevek v časopisu Laibacher Zeitung iz leta 1831, ki ga

Osrednji spomenik Antonu Tomažu Linhartu v manjšem parku med hotelom in šolo, delo akademskega kiparja Staneta Kolmana / Foto: Tina Dokl

Tudi nova radovljiška knjižnica, osrednja stavba v sodobnem delu mesta, nosi ime po znamenitem Radovljičanu. / Foto: Gorazd Kavčič

V knjigi Poskus zgodovine Kranjske je omenjal Antona Janšo, »preprostega kmeta s Kranjske«, ki je dosegel velike stvari. / Foto: Gorazd Kavčič

Lutke iz predstave Matiček se ženi, ki so jo pred leti uprizorili v Lutkovnem gledališču, so danes na ogled v Mestnem muzeju Radovljica. / Foto: Gorazd Kavčič

Videz Antona Tomaža Linharta danes poznamo zgolj po silhueti. / Foto: Gorazd Kavčič

je med pripravljanjem magistrske naloge iz umetnostne zgodovine našel Radovljčan Miha Valant in govori o tem, da bo v Ljubljani nastopila znana pevka Sophie Linhart, je dal povod in novo energijo za iskanja. »Seveda smo se takoj lotili raziskovanja, čeprav prva prizadevanja niso obrodila prav veliko sadov,« je povedala Katja Praprotnik.

»S kolegico Nadjo Gartner Lenac sva se najprej odpravi-

Odgovor je prišel zelo hitro. V slovenskem jeziku. Oglasil se nam je dr. Marko Motnik, ki nam je ponudil pomoč pri raziskovanju v dunajskih in drugih avstrijskih arhivih.«

Podatkov o tem, kaj so Linhartova žena in hčeri počeli na Dunaju do leta 1813, za zdaj ni nobenih, je na predavanju, ki ga je nekaj mesecev po tem, ko so Radovljčani z njim navezali stike, pripravil v muzeju, povedal dr. Motnik. So pa v knji-

skladatelj in glasbeni pedagog Emanuel Aloys Foerster. Njegova žena je bila iz plemiških krogov, z družino pa se je družila tudi Sophie Linhart,« je pojasnil dr. Motnik.

Ugotovil je, da se je petja Sophie učila pri dveh vrhunskih dunajskih učiteljih tistega časa: prvi je bil dvorani kapelni mojster Antonio Salieri, eden izmed najbolj iskanih učiteljev petja in skladanja v tistem času na Dunaju, drugi pa še bolj priznan pedagog, čeprav danes manj znan, Giuseppe Tomaselli, takrat tenorist v cesarski kapeli.

Prvi Sophiin javno odmeven koncert je objavljen v časopisju maja 1813, gre za dobrodelni koncert v dvorani dunajske univerze, ki ga je pripravilo združenje plemiških dam. Kritika v njem pravi, da je gospodična Linhart, »naša nova razveseljujoča podoba na tukajšnjem glasbenem horizontu, prevzela vlogo angela Gabriela. Zaradi čistosti in moči njenega lepega glasu, njene pravilne intonacije in čutne deklamacije si je aplavz med vsemi nastopajočimi najbolj upravičeno zaslužila.«

Od tega trenutka dalje se koncerti vrstijo, pripoveduje dr. Motnik. Vsaj od deset do petnajst let je trajala pevkin bogata glasbena kariera, v tem

Katja Praprotnik, kustosinja Mestnega muzeja Radovljica / Foto: Gorazd Kavčič

»Ko se je Linhart vrnil v Kranjsko, je bil nekaj časa šolski nadzornik. Zanimivo: Nadzoroval je celo svojega nekdanjega učitelja v Radovljici, Janeza Eša. Vemo, da ni bil povsem zadovoljen z njegovim delom, zato ga je poslal na dodatno izobraževanje v Ljubljano!«

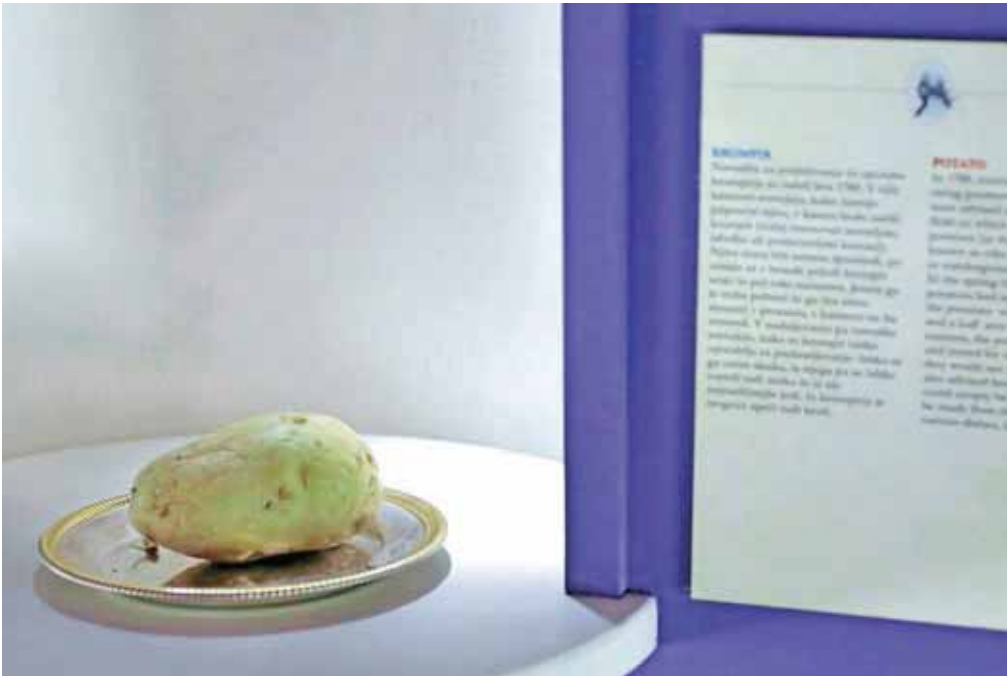
li v arhive v Ljubljano, pa ni sva našli ničesar oprijemljivega. Nato sva se osredotočili na informacijo iz novice, namreč, da je bila Sophie častna članica dunajskega glasbenega združenja. Odločila sem se, da napišem prijazno pismo na Arhiv glasbenega združenja na Dunaju; v nemščini, seveda.

gi smrti našli dunajski naslov, kjer je ob smrti živela Jožefa Linhart. Naslov, na katerem je stanovala starejša hči Sophie, so našli v leta 1823 objavljenem imeniku vseh na Dunaju živelih glasbenikov: vseboval je tudi ime Sophie Linhart.

»Hiša še vedno stoji. V njej je stanoval tudi zelo znan

Največ o Linhartu, njegovem življenju in delu, lahko izvemo v Mestnem muzeju v Radovljici. / Foto: Gorazd Kavčič

Krompir – v muzeju predstavljen kot eden od simbolov dobe, v kateri je živel Linhart / Foto: Gorazd Kavčič

Stavba, ki velja na Linhartovo rojstno hišo, stoji na vhodu v staro mestno jedro. V pritličju je danes bukvarna. / Foto: Gorazd Kavčič

času lahko naštejemo okoli 75 koncertov. Nekateri med njimi so bili pred večtisočglavim občinstvom, z vrhuncem od 1817 do 1827. Večinoma je pela na Dunaju. Šestkrat je koncertirala tudi v Ljubljani. Kljub temu da ni veliko pela v operi, je ena od najbolj pomembnih dunajskih opernih hiš tistega časa v sezoni 1817/18 med prve solistke sprejela tudi Sophio Linhart.

V Mestnem muzeju se veselijo nadaljnjih raziskovanj

in odkritij v zvezi z Linhartovo družino. Prav tako upajo, da bodo nekoč lahko odkupili hišo, kjer je Linhart preživel svoje otroštvo.

»Hiša, ki velja za njegovo rojstno, je sicer zrasla na mestu, kjer je bila stavba, pogorela v požaru leta 1935, je pa vprašanje, ali je to res njegova rojstna hiša,« še razloži Katja Praprotnik. »Kolegica Nadja Gartner Lenac je prišla do zanimivih ugotovitev: Linhart se je sicer zagotovo rodil

v Radovljici, a najverjetneje v eni od ostalih hiš na trgu, ki se danes imenuje po njem. V hiši, ki je označena za njegovo rojstno, pa je zagotovo živel, saj vemo, da jo je njegov oče kupil kmalu po rojstvu svojega sina. Danes je v zasebni lasti; velika želja muzeja in občine je, da bi jo nekoč lahko odkupili. Sicer pa v pritličju te hiše že kar nekaj let domuje bukvarna, kar je tudi simpatično naključje, kajne? Lepo je, da so v hiši prav knjige ...«

PIBERNIK O MAUSERJU

Koroška, neuresničene sanje

Profesor France Pibernik iz Kranja je raziskoval in tako reševal pred pozabo v nekdanji Sloveniji prepovedane in zamolčane literarne ustvarjalce, na primer Balantiča, Hribovska, Mauserja in še mnoge. V pogovoru z njim nas je posebej zanimal gorenjski rojak, pisatelj Karel Mauser, ki je po vojni štiri leta živel na Koroškem in hotel tu ostati za vedno. Čeprav je moral prek oceana, je ostala Koroška njegova druga domovina.

Jože Košnjek

Za pogovor smo vas prosili zato, ker v življenju rešujete pred pozabo slovenske literarne ustvarjalce zunaj meja Slovenije: v izseljenstvu in zdomstvu, tudi na Koroškem. Zakaj?

Ko sem ves povojni čas spremljal literarna dogajanja, sem najprej naletel na zamolčane avtorje v domovini, recimo na pesnika Franceta Balantiča. Ko pa sem zbiral gradivo o tem pesniku, so se v zvezi z njim začeli odkrivati tudi zamejski in zdomski avtorji, ki so bili v matici prepovedani. Zaradi problemske povezave med matično, zamejsko in zdomsko literaturo je zadeva zame postajala vedno bolj zanimiva in privlačna za odkrivanje neznane.

Vaše delo je bilo v tistih časih tvegano. Začeli ste pisati o ljudeh in rečeh, za katere Slovenci v Sloveniji ne bi smeli vedeti.

Danes se ne spominjam več, kaj sem takrat vedel o dejanskih nevarnostih in tveganju, vsekakor pa smo na splošno vedeli, da ima nadzor nad našim delom tajna policija, toda ves čas mi ni nihče neposredno onemogočal dela. Problematika, ki sem jo odkrival med prebiranjem zdomske publicistike, mi je navrgla predvsem spoznanje, da so v zdomstvu nastajala vrhunška literarna dela, ki jih brez zadržkov uvrščamo v sočasno matično književnost. Med njimi gotovo izstopa vrhunski roman Človek na obeh straneh stene pisatelja Zorka Simčiča.

Kateri v jugoslovanskih časih prepovedani literarni ustvarjalci so se po vaši službi vrnili v slovensko realnost? Sam vem za Balantiča, za Hribovska, za Mauserja.

Imena so bila sorazmerno znana, ker je o njih že v začetku sedemdesetih let pisal dr. Jože Pogačnik. Večji problem so bila njihova dela, v matici nedostopna. Najprej je bilo mogoče tiskati Balantičevo poezijo, potem Hribovska, medtem ko za ostale avtorje pri založbah ni bilo zanimanja. Za koprsko založbo Ognjišče sem leta 1994 pripravil kratko monografijo o Karlu Mauserju, Celjska Mohorjeva družba pa je v letih 1998 in 2001 v zbirki Žerjavi

France Pibernik iz Kranja, dolgoletni profesor na Gimnaziji Kranj, raziskovalec zamolčanih avtorjev v domovini, nato pa v zamejstvu in zdomstvu / Foto: Gorazd Kavčič

ponatisnila dela šestih avtorjev. To so: Ruda Jurčec (Ljubljanski triptih), Branko Rozman (Obsodili so Kristusa, tri drame), Zorko Simčič (Človek na obeh straneh stene), Milena Soukal (Ptice na planetu), France Papež (Izbrane pesami) in Karel Mauser (Kaplan Klemen). Posebej so pozneje izšla tudi druga dela, denimo delo Vladimirja Kosa (Cvet, ki je rekel Nagasaki) in Vladimirja Truhlarja (Zbrano delo I–III). O kakšnem pisatelju je bilo mogoče objaviti samo informativni članek (Saša Jerman), mnoga pesniška imena so postala znana tudi v antologijah (Jutro pozabljenih, Beseda čez ocean).

Je v njihovih delih res toliko sovražnosti in laži o novi jugoslovanski državi in njenem režimu, da jih je bilo treba prepovedati, čeprav je šlo za umetnost, za literaturo in je znana izkušnja, da vse zamolčano enkrat pride na dan.

Treba je ločiti politično publicistiko od leposlovja. Politična emigracija je bila vseskozi skrajno ostra do komunističnega režima v domovini, med tem ko je kakšna neposredna literarna upodobitev domala objektivna, vendar je naša oblast iz političnih razlogov zavračala tudi leposlovna dela. Omenil bi izrazit primer

literarne upodobitve medvojne časa v trilogiji Ljudje pod bičem Karla Mauserja, ki je postavil v središče dogajanje okrog Turjaka (Buenos Aires, 1963–1968; ponatis pri Celovški Mohorjevi).

Kako ste prihajali do virov za pisanje, do ljudi, ki so poznali ali so sodelovali z zamolčanimi literati? Sklepam, da jih je treba iskati izven Slovenije, v deželah, kjer so ti avtorji živeli in ustvarjali.

Z odkrivanjem avtorjev počasi odkrivaš tudi vire, predvsem ožje sorodnike, njihove sošolce, prijatelje. Nekaj gradiva je ponujal rokopisni oddelek Nuka. Potem je bilo

treba najti pot do Arhiva Republike Slovenije, navezati stike z Ljudmi v Angliji, Kanadi, Venezueli, Braziliji, Argentini. Za taka početja potrebuješ leta, doma pa je bilo takrat težko priti v cekajevski arhiv, a povsod so mi šli arhivisti na roko in mi pomagali priti do dokumentov.

Ne le virov za pisanje, tudi izdajatelje in založnike teh del je bilo gotovo težje najti kot za domače, preverjene pisce.

Seveda, kajti ko so leta 1968 v uničenje v Vevče poslali celotno naklado Mejakovega izbora Balantičevih pesmi, je bilo jasno, kje smo. Vendar je bil Balantič splošno zelo znan in vsi, tudi levičarski književniki so priznavali in visoko ocenjevali njegove pesmi. In ko sem leta 1997 napisal monografijo Temni zaliv Franceta Balantiča, je Tone Pavček, urednik pri Cankarjevi založbi, delo takoj sprejel v program, in to zato, ker se je položaj še spreminjal. Odrplo pa se je šele po osamosvojitvi, ko so posamezne založbe začele izdajati tudi zdomske avtorje.

Gospod profesor, ste prišli pri svojem raziskovanju do konca, do cilja? Je še kaj ostalo?

Dela je še ogromno, a kar je nekako spadalo v moj delokrog, sem opravil. Deloma je šlo za objavo leposlovnih stvaritev, deloma za komentarje k njim. Sezname avtorjev so na mizi, zdaj glavno delo čaka naše literarne zgodovinarje in literarne teoretike.

Podbrezje, kraj srečnega imena
Vrniva se h Karlu Mauserju. Kakšen človek je bil Karel, ki je bil rojen na Gorenjskem in je lep del otroštva preživel v naših krajih, zlasti v Podbrezjah?

Mauserjeva življenjska pot je bila nenavadna, značilna za izgnance iz domovine, polna prelomov, predvsem pa usojenosti na življenje v tujem svetu. Vendar je za oblikovanje njegove človeške podobe zelo pomembno, da je najlepši del otroštva in del mladosti preživel v Podbrezjah. Ta vas se mu je tako globoko vtisnila v spomin, da jo je imel za svoj domači kraj. Od tu so njegova primarna doživljanja okolja in ljudi, zato je to postalo temelj

njegovega literarnega ustvarjanja, črtic, novel, povesti in romanov.

Zgodilo se je naključje. V Podbrezjah je prijateljeval z Mimi Konič, kasnejšo pisateljico Mimi Malenšek. Podbrežani so mi povedali, da sta skupaj zahajala v podbreško šolsko knjižnico.

Mauserja je knjiga najbrž pritegnila že v osnovni šoli. Največ branja mu je nudila šolska knjižnica, da pa bi se že takrat lahko o knjigi več pogovarjal z Mimi Konič, bi težko trdili. Pač pa je do tega prišlo pozneje, ko sta se skupaj nekaj let iz Podbrezj vožila z vlakom na kranjsko gimnazijo.

V vaši knjigi o Karlu Mauserju, ki je letos izšla pri Mohorjevi v Celovcu, sem prebral meniške doslej neznane zgodbe o tem, da je Karel študiral teologijo, vendar je študij v četrtem letniku opustil. Je šel v lemenat po sili in ga pustil zaradi ljubezni?

Mauser je to storil iz lastnih nagibov in se je v lemenatu počutil izjemno dobro, posebnost zato, ker so bili bogoslovci literarno izredno dejavni, izdajali so tudi svoj rokopisni list. V njem je bil zelo razvit socialni čut in je skupaj z drugimi redno obiskoval revne družine v ljubljanski Sibiriji, v siromašnem naselju na Barju, kjer so živeli družbeni naplavljeni. Z nastopom okupacije – Mauser je ostal v Ljubljani – so se razmere zelo poslabšale. Ker v počitnicah ni mogel domov na Gorenjsko, je po posredovanju kolegov redno odhajal v Dobrepo-lje. Tam ga je septembra leta 1943 zadela kapitulacija Italije, in ker se ni mogel vrniti v Ljubljano, se je z vaškimi stražarji umaknil v grad Turjak. Tam je med obleganjem deloval kot bolničar in bil po padcu gradu zajet. Pred njegovimi očmi so pobili štiriin-trideset ranjencev, njega uvrstili v dolgo kolono proti Velikim Laščam. Naslednji dan je bil že v vrsti za ustrelitev, vendar so ubili samo prvih šestdeset, druge pa odpeljali v Kočevje, kjer so proti četnikom in vodjem vaških stražarjev pripravljali kočevski sodni proces. Duhovnike in bogoslovce so po tem, ko so podpisali vdanostno izjavo, odpeljali v stiški samostan, od koder je Mauser pozneje, ko so tudi te kraje zasedle nemške

Karla Mauserja

enote, prišel v Ljubljano, vendar zdravstveno na tleh, tako da je moral v bolnišnico. Iz težavnega stanja so ga deloma res reševali obiski naključne znanke, najbrž pa je njegov izstop predvsem posledica prestanega gorja. Pozneje se je zaposlil kot lektor in korektor pri Slovenski knjigarni ter se začel resneje posvečati pisanju. Objavil je več zapisov o dogodkih v obleganem Turjaku, več novel, napisal pa je tudi povest Rotija. V začetku leta 1945 se je poročil z neko novo znanko in se preselil k njenim staršem v Štepanji vasi.

Onemogočena zaposlitev
Mauserjevi so po vojni hoteli na Koroško, kamor jih je poslala tudi jugoslovanska oblast, vendar so jih Angleži vračali. Na Koroško jim je uspelo priti, ampak preko Madžarske.

Da. Mauser se je zaradi okoliščin, v katerih se je znašel, odločil, da se umakne na Koroško. Z ženo sta se s kolesi zapeljala do Kranja, kjer sta se ustavila pri njegovih starših. Ker je zbolel, nista mogla nadaljevati poti in ostala v Kranju. Mauserja so nove oblasti za nekaj dni zaprle, potem pa sta zakonca živela pri starših, kjer se jima je novembra rodila hčerka. Pred božičem leta 1945 so vse Mauserjeve, ker je oče izhajal iz

kočevskih Nemcev, odpeljali na Jesenice, kjer je delovala angleška komisija, ki pa Mauserjev ni imela na seznamu. Naša oblast je Mauserjeve kljub temu poslala na Koroško, a so jih Angleži vrnili nazaj. Čez nekaj dni so jih hoteli pri Trbižu poslati v Italijo, a se jim to ni posrečilo. Zato so jih pred novim letom preko Maribora preprosto postavili na madžarsko mejo in jih v snegu z dojenčkom poslali v neznano. Preko Madžarske so se prebili na Zgornje Štajersko in se ustavili v begunskem taborišču Rotenmann, v katerem so bili nastanjeni večinoma Nemci iz Banata. Za Mauserjeve, tudi oče, mati, sestra in brat so bili tam, je bilo težko, ker niso bili begunci in niso imeli statusa razseljene osebe (DP), ampak so bili izgnanci. Zato je Karel moral opravljati težaško delo po gozdovih, da je lahko preživel družino. Mauserjevi niso mogli vedeti za obstanek slovenskih taborišč na Koroškem in Tirolskem. O tem jih je obvestil dr. Jagodic, delegat za slovenske begunce. Najprej so se preselili v taborišče Peggetz pri Lienz v Vzhodni Tirolski, pozneje pa v največje taborišče Spittal (Špitalu ob Dravi) na Koroškem. Ker so bili Mauserjevi še vedno izgnanci, je bil njihov položaj še vedno težak, ker so morali sami skrbeti za preživetje. Karel si je

Karel Mauser je bil rojen 11. avgusta leta 1918 na Bledu, najlepši del otroštva in mladosti pa je preživel v Podbrezjah. Leta 1950 je iz begunskega taborišča na Koroškem odšel v Cleveland v Združene države Amerike, kjer je delal kot brusilec v tovarni svedrov in je kljub močni dioptriji pri svedrih ugotavljal mikroskopska odstopanja. Pisanje mu ni zagotavljalo dovolj denarja za preživetje žene, štirih otrok, mame in sestre. Zaradi srčne bolezni je umrl 21. januarja leta 1977, star 59 let. Napisal je dvajset romanov in povesti, okrog dvesto pesmi in nekaj gledaliških iger.

deloma pomagal tudi s honorarji od objav svojih del v tedniku Koroška kronika, kmalu pa so knjižno izšle tudi njegove posamezne povesti.

Prav zanimiva je zgodba o sodelovanju z Mohorjevo založbo. V vaši knjigi o Mauserju berem, da ga je Joško Tischler hotel zaposliti, pa so nekateri temu nasprotovali. Kaj lahko bi se torej zgodilo, da bi Mauser ostal na Koroškem in ne bi odšel v Združene države Amerike.

Prve Mauserjeve knjige je tiskala in založila angleška zasedbena uprava, ko pa je koroškim katoliškim kulturnim delavcem uspelo obnoviti Mohorjevo družbo, je ta prevzela tudi tisk njegovih del. Vendar so nastale težave, saj so v Sloveniji nasprotovali njeni oživitvi, češ da gre za nelojalno konkurenco in da ima pravico do Mohorjeve samo slovenska stran. Vsekakor so iz Slovenije ves čas močno vplivali na celovški program in v tej zvezi tudi ostro nasprotovali, da bi profesor dr. Joško Tischler Mauserja redno nastavljal za lektorja in korektorja. Motilo jih je to, ker je bil Mauser na njihovem črnem seznamu in je med vojno kršil tako imenovani kulturni molk, motila pa jih je zlasti objava romana Ljudje pod bičem. Ko pa se je Joško Tischler odločil, da je teh vmešavanj preveč, je izstopil iz tako imenovanega pokrajinskega odbora OF za Koroško in s tem tvegala brezobzirne napade z leve. Je pa močno omejila ideološko-politični vpliv komunistične oblasti iz Slovenije.

Z vrha Ljubelja je gledal domovino
Mauser je na Koroškem veliko pisal. Ali lahko poveste, katera dela so nastala na Koroškem in o čem je v njih pisal?

Čas, ki ga je Mauser preživel na Koroškem – šlo je za dobra štiri leta – predstavlja najplodnejše ustvarjalno obdobje v njegovem življenju. V teh letih je najprej uresničil svoje načrte, ki jih je prinesel s seboj, zlasti gre za romana Kaplan Klemen in Ljudje pod bičem. Potem se je loteval tudi koroške družbene, deloma tudi zgodovinske snovi. S Tischlerjevo pomočjo je celo pregledoval razne arhive, da bi bolje spoznal ozadja življenja tamkajšnjega človeka. Iz nabrane gradiva sta nastali najprej dve povesti – Mrtvi rod in Zemlja, vanju je zajel snov iz Ziljske doline, pozneje zgodovinska povest Puntar Matjaž.

Prebral sem Mauserjev stavek: V srce sem te zaklenil, Koroška. Pove mi, kako izjemno je ljubil to deželo, kako nerad jo je zapustil in kako je hrepenel po njej.

O usodi beguncev so odločale takratne razmere. Velika večina je morala v tuje dežele, največ čez ocean. Mauserja je pot vodila v Združene države Amerike. Koroška pa je bila zanj druga domovina, zato jo je nerad zapuščal in neskončno je bil vesel, ko mu je celovška Mohorjeva maja leta 1966 omogočila obisk Koroške in je z vrha Ljubelja lahko pogledal dol v Slovenijo.

Kdo je Franc Pibernik

Ko sem ga vprašal, kaj naj napišem o njem, je odgovoril: »Poklicno sem bil profesor, večino let na kranjski gimnaziji, veliko sem se posvečal literaturi, a največ literarni publicistiki in uredništvu, zlasti v zbirki Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev.« Profesor France Pibernik je bil rojen 2. septembra leta 1928 v Suhadolah pri Komendi. Leta 1949 je maturiral na Gimnaziji Kranj, leta 1955 pa je na Filozofski fakulteti v Ljubljani diplomiral iz slavistike. Od leta 1958 do leta 1990 je bil profesor na Gimnaziji Kranj. Leta 1960 je izdal svojo prvo samostojno pesniško zbirko Bregovi ulice, vrhunec pa je zbirka Ajdova znamenja iz leta 1993.

Izdal je tri avtobiografska dela: Moj brat Avguštin, Začudene oči otroštva in Drobci zamolklega časa. Poleg poučevanja je bil njegov glavni izziv raziskovanje zamolčanih pesnikov iz druge svetovne vojne in po njej: Mauserja, Balantiča, Hribovska, Jalna in Udoviča. Uredil je tudi zbrana dela Antona Vodnika in Janeza Jalna.

Iz knjige Pisatelj Karel Mauser

»Ko sem pred odhodom s Koroške stal pred ograjo vojvodskega prestola, mi je bilo bridko. Pastir je pasel krave okrog njega in ljudje so hodili mimo njega kakor mimo kamna, ki ga je pustila voda, ko je spremenila strugo. Gledal sem z mahom porasli sedež in zdelo se mi je, da vidim ravnino okoli polno slovenskih kmetov in svobodnjaka, ki terja od kneza, da bo rezal pravico za vse enako. Stoletja so potekla od zadnjega ustoličevanja. Vojvodski prestol je osamel, ogradili so ga z bodečo ograjo in Pravica je dobila dva obraza.

Lahko je danes razbiti vojvodski prestol, ni pa mogoče razbiti duha, ki je skozi stoletja vel iz tega kamna in napolnjeval slovenski življenjski prostor na Koroškem. Vojvodski prestol ostane simbol tiste slovenske svete pravice, ki ni nikoli krivična in da živeti meni in tebi; ki ne udarja krivično in nikoli ne zasmehuje samo sebe.

V srce sem te zaklenil, Koroška, kakor materino besedo. V meni so Nanteji in Hanzeji, z Ožbeji in Folteji, z Mojcami in Pepcami. V meni si in marnjaš z menoj, marnjaš in žinjaš. Lepa in sveta si, iz same božje roke ustvarjena, Koroška. Gleda te človek, gleda kakor milostno podobo, pokleknil bi in te poljubil.«

(Karel Mauser julija 1950 pred odhodom iz Koroške v Ameriko)

Partnerji pri projektu:

Gorenjski Glas

Mohorjeva Hermagoras

 xamoom

Pisatelj Karel Mauser v taborišču v Špitalu na Koroškem pred odhodom v ZDA. Fotografija je iz knjige Franceta Pibernika Pisatelj Karel Mauser.

PESNICA MILI HROBATH

Saj meni ni treba pisati. To je

Mili Hrobath je pesnica, ki jo najbrž pozna vsak otrok, ki je na avstrijskem Koroškem obiskoval dvojezično šolo ali Slovensko gimnazijo. Letos je izdala tretjo zbirko lirike za odrasle Barvitost časa.

Bojan Wakounig

Z vrta pesnice in upokojene učiteljice Mili Hrobath v Šentlenartu pri Sedmih studencih, kraju na severnem vznožju Karavank blizu Koroškega sedla, se je še pred nedavnim videlo do cerkve pri Naši Gospe pri Sedmih studencih. Do cerkve, pred katero izvira vrelec z vodo, ki naj bi bila desnosučna in zato zdravilna, vsekakor pa je celo v najhujši pripeki hladna in še kako okusna. Z vrta Mili Hrobath se je torej nekda videlo tja do tega slikovitega božjega hrama. Danes je razgled zazidan. Zemljišča v Šentlenartu so zaradi bližine Beljaka precej zaželeni, kraj se je povečal, spremenila se je njegova podoba. Tudi jezikovna podoba. Slovenščina je v kraju skoraj povsem utihnila. Pri Hrobathovih pa še živi. V slovenščini Mili Hrobath pri 75 letih še vedno tudi ustvarja. Letos je izdala svojo najnovejšo pesniško zbirko Barvitost časa.

Paver vola para, Bog pa ljudi

V Šentlenart pri Sedmih Studencih je Mili Hrobath pripeljala ljubezen do moža Joška. Ko je on služil celovški vojaški rok, je ona obiskovala celovško učiteljsko šolo, oba pa sta hodila na slovenske prireditve, ki so v 60. letih minulega stoletja, ko Slovenci v Celovcu, glavnem mestu dežele Koroške, še niso imeli nobene prireditvene dvorane, potekale predvsem v nekdanjem Kolpingovem domu. In oba sta pela tudi pri slovenskem mešanem pevskem zboru Gallus. Zbližala sta se »in potem pač začneš načrtovati«, kakor pravi. Tudi tako se torej da opisati

začetek skupne zgodbe. Ali pa z reko: »Paver vole para (druži v par), Bog pa ljudi.« Tako pravijo v Selah.

Rodila se je Mili Hrobath na Zgornjem Kotu v Selah, v gorski občini pod mogočnim severnim ostenjem Košute. V občini, ki ji je bil pod nacionalsocialistično strahovladovsiljen visok krvni davek, pod giljotino, streli in v taboriščih je bilo umorjenih najmanj 41 Selanov, nemalokateri je padel tudi na bojiščih druge svetovne vojne. »Pri nas so sosedje govorili veliko o tem, ko so prišli skupaj. Eden je bil v Dachauu, drugi so spet bili v partizanih, moj oče je bil na fronti. Ampak to je bilo, ko sem bila še otrok, potem se o tem ni več govorilo. Bil je čas, ko so bili vsi srečni, da je to minilo.«

Gregorčičeve pesmi že v ljudski šoli

Bil pa je to tudi čas, ko so po koroškem podeželju marsikje še vsi govorili slovensko, v Selah pa sploh. »Nemščine sem se začela učiti šele v šoli. Forštner (gozdar), žandar (podeželski policist) in colnar (carinik) so bili tisti, ki so govorili nemško in ki smo jim rekli Grüß Gott, drugače pa je bilo vse slovensko.« V ljudski šoli, ki je bila na Kotu enorazredna za kar osem letnikov, se je učila pri učitelju in ravnatelju Hermanu Veliku. Zaradi njegovih zaslug v hribovitih selskih krajih je danes po njem poimenovano na Zgornjem Kotu Slovensko prosvetno društvo Herman Velik. »Bil je lep čas. Veliko smo peli, tudi za razvedrilo med poukom. Kljub temu da je bila majhna šola, smo se tam učili Gregorčičevih pesmi, kakor sta Življenje ni praznik ali Ptičeva tožba.

Pesnica Mili Hrobath na svojem vrtu, ki je poln kovinskih skulptur njenega moža Joška

Mislím, da smo bili v slovenščini na visoki ravni, saj smo se slovenske literature učili že v ljudski šoli.«

Ko so leta 1957 v Celovcu odprli Slovensko gimnazijo, ki jo je zagotovil 7. člen Avstrijske državne pogodbe, s katero je severna sosedna Slovenija leta 1955 spet pridobila državno samostojnost, se je v osrednjo izobraževalno ustanovo koroških Slovencev lahko vpisala tudi Mili Hrobath, tedaj še z dekliskim priimkom Oraže. »Stanovala sem v dekliskem dijaškem domu Mohorjeve družbe. Bile smo zelo zaščitene pred celovskim okoljem, šolske sestre so se z nami veliko ukvarjale in vselej smo bile s čim zaposlene. Imela pa sem močno domotožje. Še dve drugi dekleti sta bili iz Sel in nismo se

upale nič meniti o domačem kraju, ker bi nam takoj pritekale solze.«

Da je sploh lahko šla na Slovensko gimnazijo v Celovec, je »porajala« tedaj in ceni še danes. »Če tedaj ne bi odprli Slovenske gimnazije, je in Herman Velik ne bi nagovoril mojih staršev, da sta me vpisala, gotovo ne bi šla na nobeno višjo šolo. Vse to bi zame ostalo zaprto.« Leta 1963 je Mili Hrobath maturirala in tako bila med prvo generacijo maturantov na Slovenski gimnaziji.

Po šoli se je vpisala na celovško učiteljsko šolo. »Že prej sem vedela, da se bom odločila za učiteljski poklic. V ljudski šoli na Kotu nismo imeli učbenikov, zato smo morali vse prepisovati v zvezek. Medtem ko se je učitelj v enorazredni šoli ukvarjal z drugim oddelkom, sem za naš oddelek pisala besedilo na tablo jaz. In to mi je bilo že tedaj všeč.« Po učiteljsku je bila njena prva, kar sedemletna, učiteljska postaja na Radišah, hribovski planoti na Gurah, južno od Celovca, znani po močnem slovenskem značaju in precejšnjem številu sončnih ur zaradi lege nad mejo megle.

Če teh tvojih farjev ne bi bilo ...

V Šentlenart pa jo je, kakor že zapisano, pripeljala ljubezen do Joška Hrobatha. Na dvojezični šentlenartski ljudski šoli je preživela tudi večino poklicnega

življenja, nazadnje kot ravnateljica. Pri svojem delu je neposredno doživljala, kako slovenščina v krajih blizu Beljaka vse bolj izginja. »Starejši slovensko še znajo, svojih otrok pa niso več naučili. Še pred štirimi desetletji, ko so bili moji otroci majhni, je bilo tukaj še precej slovenskih družin, sedaj jih ni več. Včasih je veljalo prepričanje, da je bolje, če ne govorijo slovensko. Danes z mladimi govorimo po slovensko samo še v naši hiši in pri Gamsu na

Ločilu, v sosednji vasi,« pravi Mili Hrobath in se spominja, da »si prej večkrat čutil zbadanja, preziranja, dvomne izjave« zaradi vztrajanja pri slovenščini.

Nekdanja ostrina se je danes vendarle že omehčala, zlasti novi priseljenci kažejo vsaj nekaj zanimanja za slovenščino in svoje otroke prijavljajo za dvojezični pouk v ljudski šoli. Tudi župnijski trijezični vrtec Triangel – slovensko-nemško-italijanski – je priljubljen, četudi se je

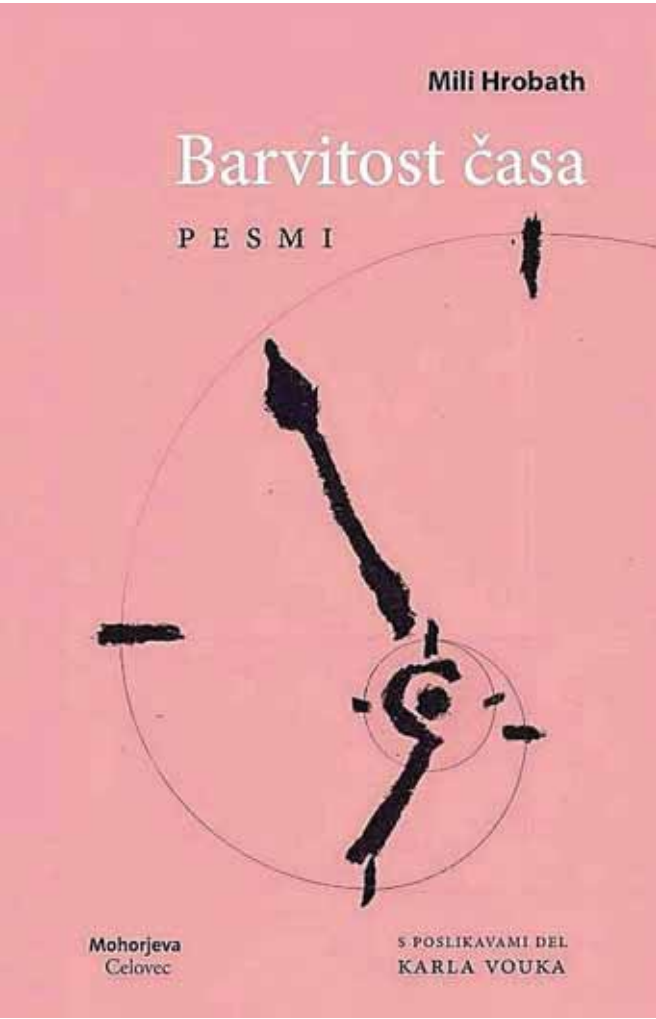

Trije oblikovalci knjig Mili Hrobath na enem mestu. Zgoraj slika hčerke Christine, na sredi delo Karla Vouka, spodaj skulptura moža Joška.

Christina, Mihael in Mili Hrobath – družina je med seboj iskreno povezana.

zame luksuz

Mili Hrobath je v letos v celovski Mohorjevi založbi izdala svojo tretjo pesniško zbirko za odrasle z naslovom Barvitost časa.

proti njegovi ustanovitvi leta 2010 nekaterim še zdelo vredno zbirati podpise. Nekaj ljudi pa obiskuje tudi tečaj slovenščine, ki ga prav tako prireja župnija, ki jo vodi župnik Peter Olip. O njem pravi Mili Hrobath, da bi bil Šentlenart že zdavnaj povsem nemški, če ne bi dobili za župnika prav njega. »Ko je nekoč nekdo udrihal čez farje, sem mu kar rekla: če teh tvojih farjev ne bi bilo, bi bil cel Rož samo še nemški. Ti farji držijo slovenščino pokonci. Kje pa je drugod še kaj slovenščine v javnosti?«

Vsekakor so slovenščino obdržali pri Hrobathovih. V hiši s starši danes v

Šentlenartu živi sin Mihael, diplomirani inženir elektrotehnike, skupaj z ženo Natašo in dvema otrokoma. Hči Christina živi s svojima sinovoma v sosednjih Bačah in nadaljuje kreativno nagnjenje v družini kot slikarka. Z ogljem ustvarja podobe, riše črte, ki se sklepajo okoli jedra, okoli sredine, ali pa iz nje celo prihajajo in potem k njej spet težijo. Kakor sama zase pravi, skuša kot avtodidaktka »s preprosto črno črto zajeti misli, srečanja in občutke.« Najmlajša hči Monika, mati dveh hčera, pa deluje kot specialna pedagoginja za ljudi s posebnimi potrebami in tudi kot energetičarka.

Na tem polju se ukvarja »z življenjsko energijo, imenovano prana, ki je vsepovsod. Gre za to, kako jo lahko integriramo v svoje življenje, da nas krepi in zdravi,« na kratko strne svoje delovanje.

Izjemno ustvarjalen, umetniško ustvarjalen, je bil tudi mož Mili Hrobath Joško. Po poklicu je bil učitelj varjenja na Poklicno izobraževalnem inštitutu v Beljaku, v prostem času pa je ustvaril nešteto kipov iz železa. Domača hiša in vrt ob njej sta polna njegovih umetnin, seveda pa je tudi sam naredil vso vrtno ograjo in vhodna vrata. Ustvarjalni vrelec je bil živahen, dokler Joška Hrobatha pred dvema letoma ni ohromila možganska kap.

Moževa bolezen, motivi minevanja, staranja, pa tudi vzradoščenost nad trenutki sreče in spomini na doživeto lepoto se odražajo v najnovejši zbirki pesmi, ki jo je Mili Hrobath letos izdala pri

celovski Mohorjevi založbi z naslovom Barvitost časa. O njej je njen naslednik kot učitelj na šentlenartski šoli Tim Wüster v spremni besedi zapisal: »Mili Hrobath ni pesnica, ki bi se skrivala za svojimi besedami ali celo igrala otroško igro skrivalnic, kar bi tudi znala, saj jo cenim zlasti kot pesnico otroških pesmi, ampak v vsej odkritosti razgrne bralcu svoje razpoloženje, celo svoje iskanje smisla v nečem, kar bi bilo več.«

Otroške pesmi in odrasla lirika

Mili Hrobath je bila najprej znana kot avtorica otroških pesmic, ki jih je pisala za svojo družino, predvsem pa v šolske namene. Objavljala jih je zlasti v Mladem rodu, slovenskem glasilu za šolsko mladino na Koroškem, izdala pa tudi v zbirkah Veter poje (1981) in Vigredno sonce (1988). Prvo zbirko z liriko za odrasle Sanje o mareli-

kasneje pisala tudi zato, ker »v slovenski literaturi ni takih pesmi, ki bi bile primerne za otroke, ki se slovenščine šele učijo. Pesmi sem napisala na primer s takimi besedami, ki smo jih med poukom ravno obravnavali.« Mili Hrobath je tako torej pesnica, s katero se je najbrž srečal že vsak učenec ali učenka v dvojezičnem koroškem šolstvu.

Za dušo, kakor pravi, pa piše odraslo liriko. »Tako kakor ima kdo potrebo, da gre na goro, čeprav je naporno, imam jaz potrebo, da to napišem, kar mi po glavi roji.« Pisanje zato doživlja kot poseben dar. »Saj meni ni treba pisati. Nisem primorana. To je zame luksuz. Če imam potrebo, pa napišem. V tem uživam, tudi če iščem besede in ne najdem takoj pravega izraza. Nobenega pritiska ni od nikogar. Ne pišem zaradi slave. Mi pa dene dobro, če me kdo pohvali.«

Hči Monika deluje kot specialna pedagoginja in energetičarka.

cah je izdala leta 2005, likovno jo je opremila hči Christina, drugo z naslovom Ozare dneva pa leta 2015, bogatilo pa so jo fotografije kipov moža Joška.

Kot družina so Mili, Joško in Christina Hrobath pred leti skupaj tudi nastopali – Christina je razstavljala slike, Joško skulpture, Mili pa je brala.

Zakaj pa kdo gre teč?

Pisati je Mili Hrobath začela v gimnazijskih letih, najprej za Dijaški glas, potem pa za nekdanjo koroško slovensko literarno revijo Mlade – tam sta objavljala tudi danes visoko nagrajena avtorja Florjan Lipuš in Gustav Januš. Otroške pesmi je

V zadnjo zbirko Barvitost časa, ki jo je likovno opremil koroški slikar in arhitekt Karl Vouk, je vključila 75 pesmi. Kot pravi, jih je imela napisanih vsaj za tri zbirke. Kar je bilo preveč osebno, je izločila, pojasnjuje. A vendar se bralcu zazdi, da se ne skriva niti ne spreneveda. »Ne vem, to srečo in te probleme, o katerih pišem, po mojem doživlja vsak,« odgovarja. In kakšen pomen ima jo zanjo pesmi, ki ostanejo v predalu, napisane samo zanjo samo? »Morda je to nekakšna terapija zame, da to napišem. Zakaj pa kdo gre teč? Najbrž zato, ker mu je pri teku lepo. Meni pa je lepo pri pisanju.«

Iz pesniške zbirke Barvitost časa

*Hvaležna misel
nosi v sebi
spomin.*

*Rodi se dan
z novo željo
po življenju.*

*Skromnost
da zagon.*

*Naslonim se
na melodijo
izrečene
besede –
in čutim se
močno
za tri.*

*Ohrani me
v sebi
kot domovino.*

*Ko boš
podlegla
v boju z leti,
se vrni!*

*Peljala te bom
na sončna
pobočja,
v planine,
v gozdove,
v naš vrt –*

*da te doseže
umirjena pesem
minevanja ...*

*Kot sozvočje strun
me opaja dan.*

*Svoje misli
skrijem
za previdne
besede.*

*Nočem se slačiti
sredi dneva
pred treznostjo
ljudi.*

*Njih zlaganost
me rani.*

*Ščiti me
ošabnost.*

Pred cerkvijo pri Naši Gospe v Šentlenartu pri Sedmih studencih izvira voda, ki naj bi bila desnosučna in zato zdravilna. Zagotovo pa je osvežilna.

JEZERSKE ŠTORIJE

Žive zgodbe jezerske doline

Pred več kot dvema desetletjema je izšla knjiga Jezerske štorije domačina Andreja Karničarja, sicer legendarnega oskrbnika Češke koč. V njej je pred pozabo obvaroval zgodbe iz domače doline iz preteklih in polpreteklih časov, ki so še posebej dragocene, ker so napisane v klenem jezerskem narečju. Nekatere med njimi so dramatizirane in jih domači amaterski igralci uprizarjajo za svoje obiskovalce.

Danica Zavrl Žlebir

Ljudske pripovedi, bajčne, zgodovinske, šaljive, take, povezane z divjimi in domačimi živalmi, z »raubšicanjem« in kontrabantom, posvečene vaškim originalom, pa zaljubljene, je Andrej Karničar zbral po pripovedi domačinov. Sto dve sta zapisani v knjigi Jezerske štorije, ki so izšle leta 1997. Zanimivo je, da zbrane in v jezerski govorici zapisane »štorije« niso delo kake učene glave, temveč v domači hiši izučnega čevljarja, kot je v spremni besedi zapisala urednica zbirke Glasovi pri založbi Kmeki glas dr. Marija Stanonik. In tudi avtorjev sin Davo

žlahten spomenik, saj iz njih neposredno spregovori duša notranje bogatih in tankočutnih, vase zazrtih in izredno ponosnih ljudi«, kot tudi zapiše dr. Marija Stanonik.

Avtor Jezerskih štorij je že vrsto let pokojni, o njem in njegovi nenavadni literarni zapuščini pa smo se pogovarjali z njegovimi štirimi otroki: Izidorjem, Irmo, Davom in Drejcem. Kako so oni doživljali očetovo zbiranje in zapisovanje jezerskih zgodb in kako danes gledajo na njegovo zapuščino? Andrej in njegova žena Anica sta imela šest otrok: Dorica je umrla stara eno leto, sin Luka se je pred dvema desetletjem smrtno ponesrečil

Jezerska kronika je sicer izšla leto dni za štorijami. Starejši trije otroci se spominjajo, da atka v njihovem otroštvu skoraj nikoli ni bilo doma. Štiri desetletja je bil oskrbnik v Češki koči, in ko je tam do konca novembra pretežno sameval, kajti v pozni jeseni so tja gor zašli le še redki planinci, si je zapisoval zgodbe. Slišal jih je v domači »šuštariji«, še v otroštvu, ko je na peči lovil na ušesa pripovedovanje vaščanov, in pozneje, ko je bil tudi sam že čevljar in je tudi kot vaški klavec hodil delat po hišah. Oči in ušesa je imel odprta za pripovedi domačinov, si jih zapomnil in pozneje zapisal. Kako desetletje pa jih je tudi sistematično zbiral, posebno še v letih po ženi smrti, je povedal najmlajši sin Drejc.

Zapuščina otrokom in Jezerjanom

Najstarejši Izidor je šel že zgodaj od doma v internat in zato ni podrobno poznal očetovega početja: »Kot otrok pa sem vedel za njegove zgodbe in bil prepričan tudi v njihovo resničnost. Verjel sem, da je oče sam doživel, kar je pripovedoval, in se čudil njegovemu pogumu.« Zgodbe pripovedujejo tudi o skrivnostnih nočnih srečanjih, menda s samim hudičem, a Izidor je verjel, da so resnične, saj so bile povedane, kot bi šlo za pravo doživetje, in ne za legendo. Iskanje gradiva za zgodbe je bil za atka vzvod, da je šel od doma, pa ocenjuje Davo. »Ko je material prinesel domov, pa sem občudoval mamico, da je hotela vse, kar je prinesel, tudi pretipkati. Atek je gotovo slišal veliko zgodb, več kot jih je potem objavil. Naredil je izbor stotih, v katerih je v ospredje postavil izključno domače ljudi, in tako ohranil tisto, kar je res naše,« razmišlja Davo Karničar, ki je sodeč po dveh knjigah, ki jih je napisal, podedoval največ literarnega daru svojega očeta. Njegovi sta knjižni prvenec Alpinizem, samoljubje, ljubezen in knjiga Z Everesta, ki jo je napisal v soavtorstvu s Tadejem Golobom. Očetov dar je podedoval tudi pokojni brat Luka.

»Žal mi je, da se v času atkovega življenja nisem bolj zanimala za njegovo delo. Ko je mamica umrla, naj bi

Družina Karničar (od leve): Davo, Drejc, Irma in Izidor / Foto: Tina Dokl

V Jenkovi kasarni igralci pred turisti odigrajo tri dramatizirane štorije. Ena govori o Tinčkovi Katri, »gorski roži«, ki je odšla služiti v Avstrijo, po vrnitvi domov pa se dela, kot da ne zna več govoriti po domače. Druga je o Udamu in Johani ter ljubosumlju v njunem zakonu, tretja o Rekarjevem Johanu, spretnem rokodelcu, pa tudi velikem »užnivcu« (lažnivcu).

Karničar (znan kot vrhunski osvajalec osemtisočakov in smučar z Everesta) poudari, da se je prav oče čutil poklicanega, da zapiše te zgodbe, ob vsem naboru intelektualcev, ki jih sicer premore jezerska dolina. S t. i. štorijami je »svoji deželici postavil

med vajo gorskih reševalcev na Okrešlju. Ostali že vse življenje živijo na Jezerškrem, kajti prepričani so, da je živeti v tej samosvoji dolini pod Grintovci svetinja. Irma Karničar, poročena Šenk, se spominja, da je atek najprej začel pisati kroniko. Knjiga

Domači skrbno hranijo očetov rokopis Jezerskih štorij, ob njem fotografija Andreja Karničarja. / Foto: Tina Dokl

bila jaz tista, ki bi pretipkovala njegova besedila, a sem se temu uprla. Potem mu je pri tem pomagala Tatjana Dolžan Eržen iz Gorenjskega muzeja,« pa pove Irma. V mlajših letih se nihče od njih ni toliko zanimal za očetovo delo, danes pa cenijo, da je oče njim in ostalim Jezerjanom zapustil dragoceno dediščino. »Še vedno sem včasih presenečena, ko se omenja ali na javnih prireditvah prebere kaj od Andreja Karničarja, saj je bil v preteklosti nezaželen,« dodaja Irma. O očetovi družbeni izoliranosti sicer otroci od nje niso veliko slišali. Drejc pa pomni, da je jeseni v Češki koči, ko je bilo malo več časa, iz očetove pripovedi

marsikaj izvedel. Andrej Karničar je bil po vojni izločen iz družbenega življenja, od kulturnega dogajanja, od njemu ljube režije dramskih iger, propadla je smučarska šola ... Čeprav ga je okolje diskreditiralo, je znal odpustiti. »Od atka in mamice nam je družbena aktivnost vsem ostala vrednota, prav tako ljubezen do športa in do naše jezerske doline,« poudarijo sogovorniki.

Jezerska štorija v Jenkovi kasarni

Andrej Karničar je Jezerske štorije zapustil svojemu otrokom in vsem Jezerjanom, zadnja leta pa jih spoznavajo tudi obiskovalci Jezerskega. Pod imenom

Jezerska štorija namreč poletne etnografsko obarvane prireditve. Med njimi je tudi igra Jezerske štorije, ki jo vse poletne petke uprizarjajo v prostorih petsto let stare Jenkove kasarne, ki je danes urejena kot muzej. V tem ambientu jezerski amaterski igralci za goste odigrajo tri dramatizirane Karničarjeve štorije. »To je pravi biser, ki ga ni mogoče doživeti nikjer drugje. Zgodbe, ki jih odigrajo jezerski naturščiki v naši pristni govorici, smo prepoznali kot dodano vrednost, ki pripomore k promociji kraja in bogati njegovo turistično ponudbo,« pa doda Drejc Karničar, trenutno župan občine Jezersko.

V Jenkovi kasarni pod naslovom Jezerska štorija vsako poletje uprizarjajo tri zgodbe iz knjige Jezerske štorije. / Foto: Tina Dokl

PESNIK IN KOLAR

Kolo se vrti, ko vozi tovor in ljudi

Kurnikova hiša v Trziču je preurejena v etnološki muzej, ki prikazuje bivanjsko kulturo 19. in začetka 20. stoletja, v eni od sob pa sta predstavljena življenje in literarno delo Vojteha Kurnika, ki je bil po poklicu kolar. Ravno stalna razstava o kolarstvu je novost v hiši. Osnovo predstavlja več razstavljenih predmetov in zgodbe o delu kolarjev.

Suzana P. Kovačič

Tržič se je razvil ob prometni poti, ki je čez prelaz Ljubelj povezovala Jadran z osrednjo Evropo. Sprva tovarniško pot so v 16. stoletju razširili, da so po njej lahko potovali z vozovi. Furmani so na poti potrebovali servis, tako za pripravo konj in podkovanje konjskih kopit kot za popravilo vozov, ki so se

pogosto kvarili. Slednje delo so v povezavi s kovači opravljali kolarji. V 19. stoletju je bil najbolj znan tržiški kolar Fortunat Kurnik, starejši brat Vojteha Kurnika, prav tako kolarja in tudi pesnika. V Kurnikovi hiši je bilo kolarstvo dejansko doma, zato je tu predstavitev te pomembne dediščine dobila svoje stalno mesto. Hišo upravlja Tržiški muzej.

Kolo sta izdelala kolar in kovač; kolar njegov leseni del, kovač kovinski. Kot obiskovalcem razstave o kolarstvu, umetnosti izdelovanja koles razloži dr. Bojan Knific, višji kustos v Tržiškem muzeju, je bila izdelava kolesa zahtevna in je terjala obilo znanja in natančnosti. Opisan je postopek izdelovanja koles. Osnovo razstave sicer predstavlja več deset razstavljenih predmetov, ki govorijo zgodbe o preteklem delu kolarjev. Kajti brez vozov in kočij si nekdanj ni bilo mogoče predstavljati prometa. Uporabljali so jih kmetje, z njimi so robo prevažali furmani, poseben pomen so imele poštne kočije, v kočijah so se vozili plemiči in meščani. Predstavljeneh je nekaj miniaturnih različnih vozov, ki so jih uporabljali v Trziču okrog leta 1890. Med njimi je maketa parizarja, s kakršnim so prevažali težka bremena čez Ljubelj. Na ogled sta miniaturna in kolo korete, dvokolesnega voza, ki ga je vlekel ali porival človek in je bil namenjen prevozu lažjih bremen. Pa zapravljiček, statusni voz, namenjen prevozu ljudi ob slovesnih priložnostih. Žlefe so bile namenjene prevozu lesa in drugega tovara v dolino, pozimi so les iz gozdov v dolino spravljali s krtičami. Gik je bila dvosedežna kočija na dveh kolesih.

V 20. stoletju so bili kolarji znani izdelovalci smuči, sani in drugih predmetov iz lesa.

S pomočjo interaktivnih dejavnosti se je v Kurnikovi hiši mogoče z dediščino srečevati na zabaven in hkrati strokoven način. Tako spoznamo kolo v različnih fazah izdelave, različnih namembnosti, preizkusiti je mogoče velikonočno ragljo. Ob tem Bojan Knific pojasni, da tržiška župnijska cerkev nima stolpne raglje, ki bi

Tržičana Tilka in Jože Meglič, oblečena v kostum preprostih ljudi, sta podoživela življenje in delo kolarjev. / Foto: Tina Dokl

Zanimivo je preizkusiti, kako se oglašja raglja. / Foto: Tina Dokl

se oglašala v velikonočnem času, ko so zvonovi zavezani. Zato so otroci od velikonočnega četrтка do sobote na obhodu z ragljami naznanjali čas molitve. In tako kot nekdanj ljudski pesnik Vojteh Kurnik tudi obiskovalci lahko svoje misli, rimane besede zapišejo na oblance.

Kurnikova hiša, ena najstarejših in najlepše ohranjenih stavb v starem mestnem jedru Trziča, je bila zgrajena sredi 18. stoletja. Hišo, kakršno vidimo danes, so postavili na temeljih stavbe, ki je pogorela v požaru leta 1689. Lastniki so se skozi zgodovino menjavali.

Na začetku 19. stoletja je prešla v last družine kolarjev Kurnikov, po domače Rodarjev. V njihovi lasti je bila do leta 1967, ko jo je zadnja lastnica, Mici Kurnik, znana tržiška šivilja, pranečakinja Vojteha Kurnika, zapustila Tržiškemu muzeju.

Maketa parizarja, s kakršnim so prevažali težka bremena čez Ljubelj / Foto: Tina Dokl

Kdo je Vojteh Kurnik

Vojteh Kurnik, kolar, stolar, pesnik, domoljub, se je rodil 9. avgusta 1826 pri Rôdarjevih v Trziču, v hiši, ki je poimenovana po njem. Kot trinajstletnega dečka ga je oče peljal v Celovec, da bi se tam izučil kolarskega rokodelstva. V Celovcu je obiskoval nedeljsko obrtno šolo in imel za učitelja znanega profesorja Matijo Ahacla, ki je zbiral slovenske folklorne pesmi in je kot meceni in vzgojitelj zaslužen za narodno prebujenje predvsem koroških Slovencev. Učitelj je spoznal Kurnikovo nadarjenost, mu posojal knjige in v njem vzbudil ljubezen do domače vezane besede. Po dokončanih štirih letih se je Vojteh vrnil v Tržič in se oprijel kolarskega rokodelstva pri svojem bratu. Leta 1859 se je preselil v Ljubljano, kjer se je oprijel stolarstva. Umrl je leta 1886 v Ljubljani. Številne njegove pesmi opevajo tržiško okolje, vse doslej znane so objavljen v knjigi Vojteh Kurnik: Kot gnezdo ptič ljubim Tržič. Pri pesnikovanju je bil pod vplivom tedaj znanih pesnikov; Vodnika, Prešerna in Jenka. Iztočnice je iskal v nemških predlogah, na njegovo ustvarjanje so vplivale folklorne pesmi, ki jih je poznal iz okolja, kjer je živel. Svoje verze naj bi kar med delom pisal na pooblane deske in jih prepisoval na papir. Vojteh Kurnik je bil tudi zbiralec pregovorov. Te je hkrati z narodnimi pesmimi objavljaj v Slovenski Bčeli, Janežičevem Cvetju slovenskega naroda, Slovenskem glasniku, Šolskem prijatlu, Slovenski koledi.

Tako kot nekdanj ljudski pesnik Vojteh Kurnik tudi obiskovalci lahko svoje misli, rimane besede zapišejo na oblance. / Foto: Tina Dokl

Brez vozov in kočij si nekdanj ni bilo mogoče predstavljati prometa. Kolarji in kovači, prva polovica 20. stoletja (arhiv Tržiškega muzeja)

GORA POLNA MITOV

Iz oči v oči s Karavankami. Z Dobrača

Dobrač je gora posebnosti. Poseben je razgled z njega (verjetno ga ni lepšega pogleda na Julijske Alpe kakor z Dobrača), posebno veliko mitov je o velikem potresu leta 1348, posebno veliko votlin je v njem, na njegovem vznožju pa termalni vreli, in zaradi alpske ceste, speljane čez njegova široka pleča, je tudi posebno lahko dostopen dvatisočak.

Bojan Wakounig

S komaj kakšne gore je tako veličasten razgled na Koroško – in čez njene meje na čudovito kuliso Julijskih Alp s Triglavom v ozadju – kakor z Dobrača. Pa tudi Dobrača samega, ki je skrajno vzhodni izrastek Ziljskih Alp, geološko pa celo povezan s Karavankami, in ki je pravzaprav kar osamelec, iz dolin in kotlin osrednje Koroške ni mogoče spregledati. Tako zelo košato se boči med rekama Ziljo na jugu in Dravo na severu.

O izvoru Dobračevega imena je več razlag. Po eni naj bi izviralo iz besede deber, ki pomeni ozko dolino s strmimi pobočji, po drugi iz dobrav, po tretji, najbolj romantično obarvani, pa naj bi pomenilo dobrega očaka. Etimološko povsem prepričljiva doslej še ni bila nobena razlaga.

Snežni plazovi in podori skal

Prav gotovo Dobrač do prebivalcev na svojem vznožju ni bil vselej dober. Po severnih pobočjih se je v Nemški Plajberk (Bad Bleiberg) vsul prenekateri smrtonosni snežni plaz, na južno stran pa so se zvalile orjaške gmote skal. Zgodovinsko najbolj izpričan in znan je podor po potresu v Furlaniji na praznik spreobrnjenja apostola Pavla 25. januarja leta 1348. Skalovje naj bi tedaj zasulo kar 17 vasi v dolini reke Zilje in

pomorilo nešteto ljudi, kakor je pred stoletjem zapisal tudi slovenski zgodovinar Josip Gruden: »Višek razdejavanja je bil v Ziljski dolini. Visoki Dobrač je že vsled prejšnjih potresov na mnogih krajih kazal razpokline. Usodnega dne pa je goro tako silno streslo, da se je skalnata grmada razpočila in del gore se je zvalil v dolino. Ta silen plaz je zasul sedemnajst vasi ob vznožju in zajezil reko Ziljo, da je narasla v veliko jezero. Deset vasi je potonilo v njenih valovih.«

O podoru priča razsuto skalovje

Novejše raziskave kažejo, da je bila resnica le nekoliko drugačna in da je legenda o neznanski škodi nastala v nekdanjem benediktinskem samostanu v Podkloštru. To je bilo tedaj podrejeno samostanu v Mužcu (Moggio Udinese) in s tem oglejskemu patriarhatu, od katerega naj bi si želeli izprositi večjo odškodnino. Potres verjetno neposredno ni povzročil kaj dosti smrtnih žrtev. Večina ljudi – skupno naj bi bilo okoli 500 žrtev – naj bi umrla v Beljaku, potem ko so se lesene hiše podrle na ognjišča.

Podor z Dobrača pa je resda zasul reko Ziljo, ki je narasla v približno tri kilometre dolgo jezero, zaradi česar so morali prebivalci zapustiti dve vasi. Reka si je kmalu utrla novo strugo, jezero je v glavnem odteklo po nekaj mesecih, del pa se ga je

Vsako drugo soboto v septembru se pri slovenski cerkvi na Dobraču zberejo slovenski planinci.

Potres verjetno neposredno ni povzročil kaj dosti smrtnih žrtev. Večina ljudi – skupno naj bi bilo okoli petsto žrtev – naj bi umrla v Beljaku, potem ko so se lesene hiše podrle na ognjišča.

vendorle obdržal do 18. stoletja. O tedanjem podoru, zlasti pa o večjih v predzgodovinskem obdobju, danes priča množično razsuto skalovje pod južnim ostenjem Dobrača. Za rastline in živali je to pravi raj – zgolj metuljev je tam devetsto vrst, rastlin več kot sedemsto, dokumentiranih je 58 vrst ptic, ne manjka

kač niti škorpionov, pa še ribe plavajo v reki Zilji.

Čprav Dobrač z 2166 metri nadmorske višine sodi že v visokogorje, je med najlažje dostopnimi dvatisočaki v Alpah. Lagoden vzpon nanj že več kot petdeset let omogoča (od aprila do novembra) plačljiva Beljaška alpska cesta, ki pripelje do Konjske planine (Rosstratte) na 1732 metrih nadmorske višine. Na poti se s plača ustaviti pri Alpskem vrtu, ne samo zaradi botaničnega vrta, temveč predvsem zaradi razgledne ploščadi, od koder je izvrsten, navpičen pogled na Rdečo steno. Iz nje se je leta 1348 odkrušil velik podor.

Dve cerkvi, slovenska in nemška

Od Konjske planine in tamkajšnjega velikega parkirišča na vrh ni daleč. Po običajni poti s številko 291, ki je primerna tudi za otroke, je vrh mogoče doseči v poldrugi uri. Še bolj zanimiva je pot, označena s številko 294, ki vodi tik na južno steno in deloma skoznjjo, zaradi česar je ponekod izpostavljena.

Tik pod vrhom Dobrača je 166 metrov visoki oddajnik avstrijske radiotelevizije ORF, v neposredni bližini pa dve cerkvi. Slovenska in nemška. Nemško so leta 1692 postavili rudarji iz Nemškega Plajberka, slovensko pa je dal na mestu prejšnje lesene kapelice po zaobljubi sezidati leta 1690 »lastnik Levjega gradu v Čačah« v Ziljski dolini. Tako piše tudi na dvojezični, slovensko-nemški spominski plošči, ki so jo na pobudo celovškega društva izobražencev Klub 99 in v sodelovanju s Slovenskim prosvetnim društvom Dobrač z Brnce in Slovenskim planinškim društvom Celovec odkrili septembra leta 2017. Od tedaj je vsako leto na drugo septembrsko soboto pohod na Dobrač z mašo v slovenski cerkvi.

Po legendi naj bi gluhone-mi sin lastnika Levjega gradu v Čačah po priprošnji

Božje Matere Marije ozdravel, graščak pa naj bi obljubil, da bo na tistem mestu, kjer naj bi se Marija prikazovala že v 14. stoletju, dal postaviti božjo hišo. Ker je to cerkev obiskovalo slovensko prebivalstvo iz Ziljske doline, se je je oprijelo ime slovenska cerkev. Do nje in na nekaj metrov višji vrh se je mogoče povzpeti tudi s Čajne v Ziljski dolini. O Dobraču je letos v Mohorjevi založbi izšla dvestostranska monografija – v nemškem jeziku – Berndta Martinschitz (Dobratsch. Der Naturpark und die Schütt), v kateri se avtor obsežno razpiše o geografiji in geologiji gore, o njenih votlinah in zdravilnih vrelih, o podorih in drugih katastrofah, o edinstveni favni in flori, o zgodovini, bajkah, mitologiji, turizmu in pohodniških poteh. Največji adut knjige pa je izjemno slikovno gradivo.

Pogled z Dobrača proti Julijcem je v vseh letnih časih izjemen.

Partnerji pri projektu:

KOLO POVEZUJE SOSEDE

Kolesarji na vlak, potem pa na kolo

Korošci so v začetku junija v programe mobilnosti treh dežel vpeljali novost: kolesarje do kolesarskih poti in nazaj pripelje vlak.

Jože Košnjek

Kar nekaj časa si je Peter Wrolich - Paco, koroški Slovenec, rojen v Ločah (Latschach) ob Baškem jezeru (Faaker See), nekdanji izvrstni poklicni kolesar, sedaj pa koordinator za kolesarska pota pri koroškem turističnem združenju Kärnten Werbung, prizadeval za poperitev mobilne ponudbe treh dežel: Koroške, Slovenije in Italije. Letos mu je z ekipo zagnanih sodelavcev uspelo najti resnega partnerja – Avstrijske zvezne železnice OBB. V soboto, 8. junija, ob 8.15 je z železniške postaje v Beljaku proti Trbižu do železniške postaje Boscaverde zapeljal prvi kolesarski vlak, na katerega so kolesarji v Beljaku naložili svoja ali izposojena kolesa, v Trbižu izstopili in nato prekosarili maratonsko, 42 kilometrov dolgo razdaljo od Trbiža skozi Kranjsko Goro do

Jesenic. Na Jesenicah so se vkrkali na vlak in se s kolesi vred odpeljali nazaj do Beljaka. Krstna vožnja je bila, kot se za take priložnosti spodobi, slovesna. Na beljaški železniški postaji so vlak in kolesarje na pot pospremili: koroški deželni svetnik Sebastian Schussnig, predstavnika avstrijskih zveznih železnic in koroškega turističnega združenja Reinhard Wallner in Christian Cresse, župan Trbiža Renzo Zanette in z gorenjske strani državna sekretarka na slovenskem gospodarskem ministrstvu Eva Štravs Podlogar in direktor Turizma Kranjska Gora Blaž Veber. Na jeseniški Stari Savi, kjer je bil cilj uvodne kolesarske atrakcije, pa sta kolesarje nagovorila in tudi pogostila župana občin Kranjska Gora in Jesenice Janez Hrovat in Blaž Račič.

Pred desetletjem so le redki napovedovali, da bo kolo znova igralo pomembnejšo

vlogo v človekovem življenju. Sedaj se to dogaja. Z izgradnjo številnih kolesarskih poti, ki poleg zdravega načina preživljanja časa zagotavljajo kolesarjem tudi večjo varnost, so ti dobili dodaten pomen. S kolesarjenjem po poteh, ki prečkajo meje, prispevajo k medsebojnemu spoznavanju in povezovanju sosedov. Nova železniško-kolesarska novost namreč omogoča ob sobotah, nedeljah in praznikih vožnjo po italijanskih, slovenskih in koroških kolesarskih poteh. Iz Trbiža (Tarvisio), kamor pripelje vlak in Beljaka, je mogoče kolesariti po urejeni kolesarski poti po trasi nekdanje železniške proge do Rateč in naprej do Kranjske Gore mimo Mojstrane do Jesenic, od koder vlak pelje kolesarja nazaj do Beljaka. Ali obratno. Če bo kdo z naše strani želel kolesariti po Koroškem, se bo lahko z vlakom peljal do Beljaka ali do ene od vmesnih železniških postaj, kolesaril po Koroškem in se popoldne z vlakom vrnil na našo stran. Za kolo ni treba skrbeti. Če kdo nima svojega, si ga lahko izposodi na šestdesetih krajih na Koroškem v okviru projekta »Kärnten rent e-bike«. Ponudba koles je široka: od enostavnih do najbolj izpopolnjenih. Koroška je res vsestransko razvita in urejena, vzorna kolesarska destinacija, kar povedo tudi Gorenjci, ki so že kolesarili na severni strani Karavank.

Kolesarji, ki so kolesarili od Trbiža do Jesenic, so navdušeni. Prvič zaradi dobro urejene in vzdrževane kolesarske steze, ki poteka po leta 1870 zgrajeni in v sedemdesetih letih preteklega stoletja ukinjeni železniški progi med Jesenicami in Trbižem. Navdušujoča je tudi pokrajina, po kateri poteka kolesarjenje. Najprej skoraj neokrnjen trbiški gozd in nato zeleni travniki in jase. Na slovenski strani kolesarji uživajo ob pogledu na Karavanke na eno in na vršace Julijskih Alp na drugi strani, na bistro Savo Dolinko in na vasi na obeh straneh kolesarske steze. Kolesar lahko zavrti pedale do Planice, doline pod Poncami, do Zelenice ...

Predstavniki avstrijskih zveznih železnic, koroškega turističnega združenja, koroškega deželnega zbora, mesta Trbiž in državna sekretarka na slovenskem ministrstvu za gospodarstvo Eva Štravs Podlogar (v sredini) pred krstno vožnjo kolesarskega vlaka iz Beljaka v Trbiž / Foto: Gorazd Kavčič

Na vlakih, ki vozita iz Beljaka do trbiške železniške postaje Boscaverde (Zeleni gozd), je prostora za sto dvajset koles. / Foto: Gorazd Kavčič

Kolona kolesarjev, ki so prevozili 42 kilometrov med Trbižem in Jesenicami, prihaja pod vodstvom Petra Wrolichja pred jeseniško železniško postajo. / Foto: Jože Košnjek

Peter Wrolich - Paco je posredoval cene železniških vozovnic, vozne rede ter cene prevoza in morebitnega najema koles. Iz Beljaka prvi vlak proti Jesenicam med 8. junijem in 8. septembrom ob sobotah, nedeljah in praznikih odpelje ob 8.56, nato pa ob 11.56, 15.56 in 17.56, z Jesenic pa se v Beljak vrača ob 11.18, 13.18, 17.18 in 19.52. Cena vožnje je 8,90 evra, dodatek za kolo pa je dva evra. Iz Beljaka proti Trbižu odpeljejo vlaki ob 8.15, 12.45, 15.45 in 19.45, iz Trbiža v Beljak pa se vračajo ob 9.28, 13.28, 16.28 in 20.28. Cena vožnje je 6,50 evra, dodatek za kolo pa je dva evra. Kdor nima svojega kolesa, si ga lahko izposodi na šestdesetih postajah na Koroškem, na katerih je na voljo dva tisoč koles. Cena najema je, glede na kakovost, od 18 do 39 evrov na dan.

Mogoče bo koga, ki se bo z vlakom z Jesenic peljal do Beljaka, zanimala koroška kolesarska novost – Velika koroška jezerska pentlja. Skupno je dolga 340 kilometrov in obsega vožnjo okrog naslednjih jezer: Klopinskega jezera (Klopeiner See v Podjuni), Vrbsko jezero (Woerther See), Hodiško jezero (Keutschacker See) in Baško jezero (Faaker See) ter na zahodu Osojsko jezero (Ossianischer See), Milštatsko jezero (Millstaeter See), Belo jezero (Weissensee) in Preseško jezero (Preseger See). Pentlje ni treba prevoziti v enem kosu, ampak v dveh ali treh, vse z izhodiščem v Beljaku.

DEDIŠČINA

Stare razglednice Karavank

Planinske razglednice so dokument nekega časa in prostora, kako se je spreminjala narava, kako so se gradile koče, kako so bile poimenovane. Planinstvo kot nosilec slovenske nacionalne zavesti.

Jelena Justin

Planinske razglednice, ki jih hranijo v Gorenjskem muzeju, so urejene glede na geografsko lego motiva: Julijske Alpe, Karavanke, Kamniško-Savinjske Alpe in predalpsko hribovje, kamor spadajo Pohorje ter hribi v Zasavju, na Dolenjskem in na Primorskem.

Po osvojitvi Triglava, leta 1778, ko so na vrhu stali štirje srčni možje iz Bohinja, se je zanimanje za slovenske gore močno povečalo. Oze mlje današnje Slovenije je tedaj spadalo pod Habsburško monarhijo in kasneje pod Avstro-Ogrsko. Leta 1862 je bilo ustanovljeno Avstrijsko planinsko društvo – Der Österreichische Alpenverein, ki je bilo hkrati tudi eno prvih v Evropi. Leta 1869 je bilo ustanovljeno Nemško planinsko društvo, štiri leta kasneje pa sta se obe društvi združili.

Ideja o ustanovitvi Slovenskega planinskega društva je dozorela leta 1892. Nekaj ljubljanskih planincev, znanih pod imenom Piparji, je odšlo na prvaka Karavank, na Stol, ko so začeli razmišljati, da bi le ustanovili društvo, saj ga je slovenski narod nujno potreboval. Deželna vlada je z dekretom odobrila njegovo ustanovitev. Ustanovni občni zbor je bil 27. februarja 1893, njegov prvi načelnik pa prof. Fran Orožen, po katerem se je imenovala in se še imenuje prva koča, Orožnova koča na Planini za Liscem pod Črno prstjo v Julijskih Alpah.

Razglednice s pozdravi z gora

Z razvojem turizma in s tem planinstva je postalo povsem običajno, da so ljudje svojim bližnjim in dragim poslali pozdrave s svoje ga izleta, z vrha gore, ki so jo obiskali. Stare razglednice,

ki jih hranijo v Gorenjskem muzeju, skrivajo pester nabor različnih motivov.

Za Kranjsko sekcijo Nemško-avstrijskega planinskega društva je bila v Karavankah zanimiva predvsem Golica, po ustanovitvi Slovenskega planinskega društva pa so za poti in gradnjo koč na omejeni gorski verigi skrbele podružnice iz Kranja, Radovljice in Kranjske Gore. Golica, karavanška dama, ki še danes vsako leto, predvsem v mesecu, ko cvetijo narcise, privabi ogromno ne le planincev, temveč tudi običajnih izletnikov, je bila že nekdanji zaradi edinstvene flore pogosto obiskana. Na mestu današnje koče je leta 1892 Nemško-avstrijsko društvo zgradilo kočo, ki so ji pred prvo svetovno vojno rekli Nemška koča. To je zbolelo slovenske planince. Po ustanovitvi kranjskogorskega okraja SPD leta 1903 so se odločili, da na vrhu Golice

postavijo kočo, ki so jo poimenovali po starosti slovenskih planincev, Francu Kadilniku (1825–1908). Med obema vojnama je obe koči upravljala jeniška podružnica SPD, leta

nekoliko nižje, kot stoji današnji dom. V času okupacije je dom prevzelo Nemško planinsko društvo, a so ga partizani leta 1944 zažgali. Zraven doma je bila zgraje-

nižje, kot stoji danes. Leta 1933 so na sedanjem mestu dogradili nov dom, ki so ga poimenovali po Hugonu Robleku (1871–1920), pobudniku planinstva na Gorenjskem, ki je tragično umrl pri požigu Narodnega doma v Trstu.

Stol na razglednici iz leta 1911

Za Stol sta pomembni dve koči: Valvazorjev dom na višini 1183 metrov in Prešernova koča na Stolu. Vrh Stola, ki ga lahko štejemo za gnezdo slovenskega planinstva, imamo na dveh razglednicah iz leta 1911. Ostale razglednice so nastale v času pred drugo svetovno vojno.

Karavanške gore, ki jih najdemo na razglednicah zbirke Gorenjskega muzeja, so še: Uršlja gora, Koča na Loki pod Raduho, Koča na Smrekovcu, Goli vrh, Virnikov Grintavec, Poljški planinski dom, Dobrač s Tromeje.

Razglednica Kadilnikove koče z vrha Golice: zadaj se vidi greben proti Dovški Babi in Kepi. / Foto: arhiv Gorenjskega muzeja

Nemška oziroma Spodnja koča, kot so jo med obema vojnama preimenovali, je običajno prikazana na pomolu, kjer se v ozadju vidi greben Struške, Belščice in Stola. / Foto: arhiv Gorenjskega muzeja

Najstarejša upodobitev Zelenice, Vrtače in Begunjsčice, s Košuto in Ljubeljsko Babo v ozadju, datira v čas pred prvo svetovno vojno. / Foto: arhiv Gorenjskega muzeja

Kapelico pod Kofcami poleg nekdanjega Planinskega doma so začeli graditi leta 1926 po načrtih tesarskega mojstra Antona Stritiha, blagoslovljena pa je bila junija leta 1928. / Foto: arhiv Gorenjskega muzeja